

38344, II, X, f

Korb

KRATKA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA

o o

SLOVENSKI MLADINI V POUK
SESTAVIL
:: PAVEL POLJANEC ::

o o

PONATIS IZ „NOVEGA SLOVENSKEGA ŠTAJERCA“

:: V LJUBLJANI 1908 ::

TISKAL DRAGOTIN HRIBAR

Voceno.

J. P. K.

KRATKA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA

SLOVENSKI MLADINI V POUK

SESTAVIL

PAVEL POLJANEC

PONATIS IZ „NOVEGA SLOVENSKEGA ŠTAJERCA“.

Inv. nr.: 030038938

V LJUBLJANI 1907.

TISKAL DRAGOTIN HRIBAR.

Uvod.

Dragi bralec! Če srečaš na cesti po dolgem času spet svojega znanca, stisneš mu roko in vprašaš ga takoj: »Kje si bil? Kaj si delal? Kako se ti je godilo?« Pripoveduješ mu tudi, kar si doživel ta čas ti. Glej, kakor ti in tvoj znanec, tako ima vsak narod, torej tudi slovenski narod svoje življenje, svojo zgodovino. Ali poznaš zgodovino svojega naroda? Poznaš razne vesele in žalostne trenutke v življenju svojih prednikov, ki so govorili tudi mili slovenski jezik?

Skozi teden se trudiš in orješ in mogoče si nalletel na kak kamen ali opeko z napisom, kterega ne razumeš. Nehote se vprašaš: Odkod je to prišlo semkaj? Oziraš se po žitnih ravninah in strmih gričih in zagledaš tu in tam močne gradove ali pa sive razvaline. Spominjaš se, kako verno si kot otrok poslušal razne pripovedke, da so bivale tamkaj zaklete kraljične, in da še sedaj čuvajo strašne kače ogromne zaklade. Sedaj maješ z glavo in ne verjameš tega, a vendar ne veš, kako so nastali ti gradovi na Slovenskem in kdo je bival v njih. Greš v bližnje mesto in slišiš večinoma govoriti nemški. Vprašaš se pač: kako je to, a odgovora ne veš. Pobožno hodiš v domačo cerkev in za-

upno moliš Boga ter slišiš pri maši latinske molitve. Odkod? se vprašaš, a odgovora jasnega ne dobiš.

Vse to in še marsikaj ti bo povedala in razjasnila »Zgodovina slovenskega naroda«. Čitaj jo pazljivo in premišluj, kaj vse so trpeli tvoji pradedje, kako so tuji narodi tlačili Slovence, toda uničiti jih niso mogli.

Ozri se naokrog na lepa slovenska polja, kjer valovi po leti žitno klasje kakor morje, glej žlahtne vinske gorice, glej šiirne šumeče gozdove in konečno upri svoj pogled v nebotične gore, kjer se že lesketajo svitli solnčni žarki, ko počiva še mirna dolina: to je tvoja slovenska zemlja, to je tvoj dom, kjer odmeva že stoletja in stoletja lepa slovenska pesen in sladka slovenska materinska beseda črez hrib in plan. To lepo tvojo domovino so branili in napojili često tvoji predniki s svojo srčno krvjo in jo ohranili tebi kot sveto dedščino. Spoznavaj, ljubi in brani jo tudi ti in zapusti jo še bolj čislano svojim potomcem!

Prvi del.

Kdaj so prišli Slovenci v svoja sedanja bivališča.

Ne vemo zanesljivo, a najbrž iz evropskih pokrajin, kjer se razprostira sedaj obširno rusko cesarstvo, priselili se se med letom 560—590 po Kristusovem rojstvu Slovenci v dežele, kjer prebivajo še sedaj. Okrog leta 600 je bilo naseljevanje že končano. Ker pišemo sedaj že leto 1907. je iz navedenega razvidno, da živijo Slovenci v sedanji svoji domovini že nad *13 sto let*. Po pravici lahko trdimo: mi sedaj živeči Slovenci sme že približno peitnštirideseti rod, ki imenuje sedanjo svojo domačijo svojo last. Pač upravičeno trdimo, da imamo do teh krajev več pravice kakor kakšen pri-tepenec, ki je prišel k nam komaj pred par leti, pa bi že rad zasmehoval in preganjal naše slovensko ljudstvo in mu gospodoval.

Kdo je prebival pred nami v teh krajih?

Nekaj let pred Kristovim rojstvom prišli so v naše kraje Rimljani, tako imenovani po svojem glavnem mestu Rim ali Roma, in podjarmili prvotne prebivalce. O teh prvotnih prebivalcih nam je znano le toliko, kolikor poročajo o njih razni rimski pisatelji. Sami niso pisali. Njih imena: Panonci, Noriki, Veneti, Iliri i. t. d. so nam ohranjena, ker so po njih imenovali Rimljani svoje pokrajine.

Na večih krajih slovenskih dežel nahajajo se še dandanes kamenite plošče z rimskimi napisi, izkopljejo se celi grobovi in celo podrtine hiš. Tudi šestero ali pa četirivoglata opeka z vtisneno rimsko številko ni redka. To vse so večinoma ostanki rimske dobe v naših krajih. Posebno v Ptuj, Celju, pa tudi Ljubljani in drugod imamo take spomenike. Visoki, velikanski kamen, ktere ga je v zemlji najman 1¹/₂ metra, na glavnem trgu mesta Ptuj, je naprimer spomenik imenitnega rimskega stotnika. Sploh je bil Ptuj — Poetovio — v rimskih časih največje mesto na sedanjem Štajerskem. Imel je 50—100.000 prebivalcev. Tudi Celje — Celeja — je bilo zelo znamenito rimsko mesto.

Rimljani so vladali in gospodarili v naših krajih približno do leta 476. po Kr. Napravili se veliko dobrih in močnih cest, po katerih so hodili pozneje še dolgo drugi narodi, ki so Rimljane premagali, tudi Slovenci so rabili še dolgo te ceste. Cvetelo je poljedelstvo in trgovina. Rimljani so med drugim v naših krajih prvi sadili vinsko trto.

Kam so zginili Rimljani in druga ljudstva?

Kam so zginili Rimljani in razna druga ljudstva iz naših krajev, da ni drugega sledu po njih, kakor izkopane plošče, kameni, denar, orodje, posoda in grobovi?

Za Rimljane so prišli hudi časi. Iz Azije so prihrumeli divji narodi čez današnjo Rusko, Ogrsko v Italijo (na Laško). Okoli leta 400 po Kristovem rojstvu je tukaj že vse vrelo. Najhujši so bili Huni pod groznim kraljem »Atilom« ki se imenuje še dandanes »šiba

božja«. Atila je živel še okoli 450. po Kr. V tem divjanju in preseljevanju narodov so se zgubili Rimljani v naših krajih ali pa so spet podivjali med divjaki, deloma pa so se tudi izselili v Italijo.

Tudi Huni so izginili. Za njimi so prišla druga divja ljudstva, ki so tudi naglo izumrla, ker niso imela miru in so živela v večnem boju. Bili so to Goti in Langobardi. Zadnji so se preselili v Italijo in še sedaj se imenuje po njih velik del gornje Italije »Lombardija«.

Stari pisatelji nam ne morejo določiti vedno natančno, kdaj in kako so se selili ti narodi. Pa saj nas to tudi ne zanima. Ni treba vedeti za vsako divjo četo, ki je šla z ognjem in mečem po sedaj naših dolinah.

Okoli leta 570 je prišlo na avstrijska tla novo ljudstvo, *Obri*. Istočasno z *Obri* tudi *Slovenci*.

Obri ali Avari in Slovenci.

Slovenci so prišli v svojo sedajno domovino istočasno z *Obri*, ki so se naselili približno tam, kjer bivajo dandanes Madjari ali *Ogri*. *Obri* so bili divje ljudstvo, ki se ni pečalo s poljedelstvom, trgovino in obrtnijo, ampak živelo edino le od ropanja in izsesavanja sosednih narodov. *Obri* so naravnost povspeševali naseljevanje Slovencev v svojo državo, ker so pridno obdelavali polje. Začetkoma *Obri* Slovencev niso zatirali, toda ko se jih je priselilo toliko, da je bilo njih število večje kakor število gospodujočih *Obrov*, so jih začeli zatirati in izrabljati. Zelo nas spominjajo tisti časi na našo avstrijsko državo, kjer imamo Slo-

venci z drugimi Slovani veliko večino, a kljub temu nam vladajo Nemci, odnosno Madjari.

Slovenci so spremljali Obre na vojske in ropanja po sosednih deželah, na jugu in zapadu, torej v kraje, kjer gospodarijo dandanes Rumuni ali Vlahi, Bulgari in Srbi, v Bosno, Dalmacijo, Laško in Nemško. Plačevali so jim tudi davek.

Obrov danes ni več. Uničili so jih vedni boji, popolnoma zlomil je njihovo moč frankovski kralj Karol Veliki. Kar jih je ostalo živih, so se pomešali med druge narode, osobito Slovence, raučili njih jezika in popolnoma zginili. Le v naših pripovedkah še je ohranjeno ime Ober in pomeni groznega velikana.

Kako so se selili Slovenci v naše dežele?

Pred letom 570 so živeli Slovenci že na ogrski ravnini ob Donavi približno do današnjega Štajerskega. Tam so ustanovili tudi svoje države.

Od tod so začeli prodirati počasi navzgor v naše dežele. Najlažje so se selili po dolinah ob rekah ob Muri, ob Dravi in Savi, ker so bili ti kraji bolj pristopni in rodovitni. Vedno više in više so silili; prvotni redki prebivalci se jim niso mogli ustavljati, ker jih je bilo premalo, Slovencev pa povsod vse polno.

Boje pa so Slovenci gotovo imeli s starimi prebivalci. Napačna je misel, da bi se bili Slovenci polastili svoje lepe zemlje brez vseh težav. Zastonj se ne dobi nikdar nič, in tako je bilo že v onih davnih časih pred 1300 leti.

Pravijo, da so bili Slovenci p o h l e v n i in miroljubni. To ni res. Krivo mislijo vsi, ki govore o po-

hlevnem slovenskem ljudstvu. Še dandanes ne najdeš nikjer velike pohlevnosti, a takrat so bili Slovenci gotovo še bolj bojeviti. Saj se nam poroča, da so Slovenci razdejali takrat mnogo mest, tako tudi Celje. V Celju je bila škofija že pred prihodom Slovencev, in zadnji škof Ivan je moral bežati v Istro pred Slovenci, ki so bili takrat pogani.

Katere kraje so zasedli Slovenci?

Ob rekah so korakali posamezni slovenski rodovi vedno više med planine. Na jugu je bila kmalu vsa zemlja do morja slovenska in še v Italijo so se naselili Slovenci. Zgodovina nam govori o hudih bojih, ki so jih imeli Furlani z napadalci Slovenci. Ob Dravi so prišli Slovenci skozi vso Koroško in globoko v Tirolsko deželo do izvira Drave. Bili bi šli še naprej, toda tukaj se jim je postavilo močno v bran nemško pleme Bavarci, da so se morali Slovenci ustaviti.

Ob Muri so prišli Slovenci po vsem današnjem srednjem in gornjem Štajerskem in se razširili po vseh glavnih in stranskih dolinah. Celo vse gornje in niževstrijške ravnine so imele slovenske prebivalce.

Ogromno mnogo zemlje je pripadlo v teh letih do l. 600 Slovincem. Drugi narodi so izkrvaveli v večnih vojskah, Slovenci pa so se širili in iskali rodovitno zemljo.

Svojo novo deželo so imenovali Korotan (Karan-tanija, Koroško). Korotan je obsegal razun sedanje koroške dežele vse Kranjsko, $\frac{2}{3}$ Štajerske, vzhodni del Tirolskega, del Solnograškega, in še del Avstrijskega.

Deželnih imen Štajersko, Kranjsko, Tirolsko, Goriško takrat ni bilo.

Slovenci v novih sedežih in njihovi sosedje.

Središče Slovencev je bilo blizu Celovca na Koroškem, tam, kjer stojita zdaj vasi Krnski grad (Karnburg) in Gospa sveta (Marija-Saal). Tukaj so našli Slovenci močne razvaline nekdanjega rimskega mesta *Virunum* in sezidali so si grad. Tako zvani slovenski knežji kamen, ki stoji tukaj, je kos starega rimskega stebra. Iz kamenja starega mesta *Virunum* je zložen tudi vojvodski prestol, o katerem bomo pozneje še govorili.

Na vseh straneh so imeli Slovenci nevarne sosede. Če hočemo prav spoznati dogodke na slovenski zemlji, moramo se pogostoma ozirati na sosede.

V *Ogleju* blizu laške meje so bili močni patriarhi, vzadi za njimi furlanska vojvodina; na Tirolskem so trčili Slovenci ob Nemce, posebno ob bavarske vojvode in solnograške škofe, na drugi strani pa so imeli Slovenci divje Obre. Z vsemi temi sosedi so imeli Slovenci hude boje, posebno pa z Nemci. Okoli leta 600, je bil krvav boj na Toblaškem polju na Tirolskem in Nemci so tukaj komaj in komaj zastavili Slovincem pot.

Na današnjem Koroškem in Štajerskem še takrat ni bilo Nemcev; vsaj gosto naseljeni niso bili.

Slovenska moč po letu 600.

Slovenskega naroda so se hudo zbali Nemci in Furlani. Ni minilo leto, v katerem bi ne bili skušali

poriniti Slovencev nekoliko nazaj. Toda slabo se je go-
dilo Nemcem in Furlanom. Razdraženi Slovenci so jih
odbijali krepko, potem pa so udarjali za njimi in ro-
pali globoko po Bavarskem in po severnem Laškem.
Ropanje je bil takratni način bojevanja.

Slovenci so bili ob prihodu v Korotan mlado
krepko ljudstvo, zraven tega pa še pogansko. Lahko
si torej mislimo, da so postopali okrutno, ko so jih
napadali sosedje. Najprej so iztrebili doma vse, kar bi
bilo tujega, razdrli in požgali so vsa rimska mesta.
Padlo je Celje, leta 611. so razdjali še mesto Aguntum,
ki je ležalo ob Dravi na Tirolskem, kjer je zdaj Rienz.
Tukaj so pobili Slovenci nemško (bavarsko) vojsko.
Opustošili so tudi vso okolico. Že 15 let poprej (596)
so Slovenci pobili tukaj blizu veliko nemško vojsko
do zadnjega moža. O tem nam poroča pisatelj Pavel
Diakon.

Tudi proti Furlanom so bili Slovenci zmagovalci,
deloma sami, deloma v zvezi z Obri. Srečno roko so
imeli tudi v Istri, kjer so pobili tretjega svojega so-
vražnika: Bizantince.

Na vseh straneh so se dobro otepali neprijetnih
sosedov, ki jim niso dali mirú in jih hoteli izpod-
riniti iz pridobljene zemlje.

Slovenci se otresejo Obrov. Samo.

Vsem neprijateljem so že dali Slovenci čutiti
krepko roko, zdaj je prišla še vrsta na Obre, ki so jim
postali nadležni. Obri so začeli v tej dobi tlačiti del
Slovencev in zato se je vzdignil narod zoper tlačitelje,
Leta 623. so bili Slovenci popolnoma samostalni in

Obri niso imeli med njimi ničesar več iskati. Obri so bili premagani v tej dobi na 2 straneh, na jugu od Slovencev, na severu pa jih je potolkel slavni Samo, kralj severnega Češkega.

Slovenci so bili takrat sosedi Čehov ob Donavi. Do Donave so segala bivališča Slovencev, onstran pa je bilo že češko pleme, ki je imelo iste sovražnike, namreč Nemce in Obre. Čehi so dobili v tej dobi izvrstnega vojskovodjo, Sama, ki je v kratkem pobil Obre in se je potem z vso močjo vrgel na Nemce (Bavarce), ki bi bili radi podjarmili lepe češke in slovenške pokrajine.

Kralj Samo.

Kralj Samo je vladal od leta 623 do 658, torej 35 let. Doba njegovega vladanja je najslavnejša v naši stari zgodovini.

Bavarci in Franki (obojni Nemci) so prišli s tremi vojskami pod kraljem Dagobertom proti Slovanom. Našuntali so obenem Langobarde na Laškem, naj napadejo v istem času Slovence. Slovani pa so se hitro pripravili na nevarnost. Samo je zagrabil Nemce na severu pri Vogastagradu in jih v tridnevni bitki popolnoma potolkel. Dagobert je moral bežati domu na Nemško brez vojske, ki jo je Samo pobil in razgnal.

Slovenci so istega leta potolkli Langobarde in je nagnali nazaj na Laško, da si niso kmalu upali več v Korotan. Zgodovinarji so menili, da je tudi tukaj bila silna Sameva vojska. Toda to ni mogoče. Slovenci so sicer lahko slišali vesele vesti o krepki roki in o zmagah kralja Sama, toda Sameva država se gotovo ni

razprostirala čez Donavo na naše gorate dežele. Samo je bil kralj bratskega češkega ljudstva na severu, Slovenci pa so imeli tega časa lastne vojvode in župane. Nemci pa, ki so bili povsod tepeni, so si lahko mislili, da jih je na severu in na jugu natepel Samo, kralj mogočnih Slovanov.

Doba slovenske samostojnosti.

Ko so se otresli Slovenci obrskega jarma, bili so nad dvesto let samostojni pod lastnimi vojvodi in sicer od leta 623—828. Prvi vojvoda, ki nam je znan po imenu Valuk, je živel v času kralja Sama, ki se ni bal ne Obrov ne Frankov, Bil je Samov zaveznik.

Slovenci so imeli zdaj dolgo mirne čase. Langobardi, Obri in Bavarci so jih pustili na miru. V 2. polovici 7. stoletja (okoli 660) pa so se začeli počasi spet oglašati sovražniki, posebno pa takrat, ko so slišali, da je umrl kralj Samo.

Poročila o bitkah med Slovenci in Furlani so za Slovence večinoma ugodna. Slovenci so celo napadali Italijo pogostoma, Furlani pa so se morali braniti. To kaže, da so bili Slovenci močnejši in srčnejši.

Posebno jezo pa so imeli Slovenci na Bavarce. Leta 696 je udarila silna truma na Bavarsko, leta 725 pa so pustošili že spet po Solnograškem in Bavarskem. V tiste kraje so hodili pogostoma plenit in pisma jih imenujejo »kruti pogani« (ker Slovenci še niso bili kristjani v tej dobi). Najbrž so poplaševali s tem Slovenci stare dolgove, ker znano je, da so hodili Bavarci, čeravno že kristjani, že prej na slovenske zemlje ple,

nit in morit. Slovenci so si to dobro pomnili in niso ostali ničesar dolžni.

Slovenci in Bavarci.

Še dandanes imamo globoko na Bavarskem mnogo slovenskih imen krajev in vasi. Odkod ta imena?

Nekteri slovenski rodovi so se lahko vrinili celo na Bavarsko. Nekaterе vasi pa so lahko nastale pozneje. Bavarci so ropali po Slovenskem kakor pozneje Turki in so gonili tudi ljudi kot sužnike seboj na Nemško. Take ujete Slovence so pošiljali na prazne puste dele svoje dežele, ki so jo začeli obdelovati. Odtod so slovenska imena.

Prepiri in bitke med Slovenci in Bavarci so trajale dobrih 100 let. V prvi polovici 8. stoletja sta se obe stranki nekoliko pomirili. Bavarci so utihnili, ker so jih na drugi strani napadli njihovi sosedje Franki, Slovence pa so začeli spet Obri nadlegovati in jim delati nevoljo in zgago. Leta 743. so že šli Slovenci Bavarcem na pomoč zoper Franke. Slovenski vojvoda Borut pa je bil spet doma preslab, da bi odgnal Obre, zato se je obrnil do Bavarcev in jih prosil pomoči. Bavarci so prišli in pomagali Slovencem zoper Obre, toda Slovenci so morali drago plačati to Bavarsko pomoč leta 748. Bavarci so prišli, odšli pa niso več. Začelo se je ponemčevanje naših lepih dežel. Bavarci so postali naši gospodarji.

Kar ni šlo s hudega, je šlo z lepa.

Bavarci so se trudili 150 let že, da bi si podvrgli Slovence v gorah (v Korotanu). Vse vojske jim

niso nič pomagale, Slovenci so jih vedno krepko odbijali. Zdaj pa so storili Slovincem prvo uslugo, da so jim pomagali proti Obrom ob Litavi in Aniži (Nižje Avstrijsko, takrat imenovano *Slovenija*), s tem so stopili s Slovenci v prijateljsko razmerje in prvi nasledek je bil: *Slovenci so se udali Bavarcem*. Vojvoda Borut je priznal nemško višjo oblast. V poroštvo zvestobe je moral poslati na Bavarsko svojega sina Gorazda in nečaka Hotimira z drugimi mladimi imenitnimi Slovenci.

Mladi sinovje, ki so bili odločeni, da nastopijo vlado pri Slovincih, so se na ta način prisilili, da so se vzgojili na Nemškem, kjer so jih najprej skušali preobrniti h krščanski veri, poleg tega pa jih utrdili v pokorščini. S tem je bila uničena slovenska svoboda in samostojnost.

Stari Borut je kmalu na to umrl.

Takoj se je vrnil iz Bavarskega njegov sin Gorazd, ko so ga Nemci že podkovali v svoje namene. Zgodilo se je to okoli leta 750.

Začetki krščanstva med Slovenci.

Gorazd je bil prvi slovenski vojvoda, ki je bil kristjan. Slovensko ljudstvo pa še takrat (750) ni bilo kristjansko.

Ker so prišli zdaj Slovenci pod višjo bavarsko oblast, trudili so se bavarski škofje, da bi razširili med Slovenci krščansko vero. Pridno so delali v tem oziru, toda žal, da so delali zvečine z namenom, da bi spravili naše dežele popolnoma v oblast Nemcev.

Za vlade *Gorazda* in njegovega naslednika *Hotimira* je bilo na Slovenskem že mnogo nemških duhovnikov. Vojvode so pomagali duhovnikom, ljudstvo pa se je pogostoma upiralo. Največ je storil škof *Modest*, ki je posvečeval cerkve, tako tudi cerkev *Marije Device pri Gospej Sveti na Koroškem*.

S temi duhovniki, ki so prihajali iz Nemškega, pa velik del Slovencev ni bil zadovoljen in tako so se začeli boji proti njim.

Domača vojska okoli leta 765.

Škof *Modest* je umrl okoli leta 765. Vojvoda *Hotimir* je prosil zdaj za nove pomočnike. Toda v tem so se uprli Slovenci nemškemu duhovnikom in vnela se je domača vojska med poganskim in krščanskim delom Slovencev. Poganska stranka je sovražila novo vero in tujce, ki so vrel v deželo in ki so jih vojvodi zelo radi sprejemali. V domačem boju pa so bili kristijanski Slovenci pod vodstvom *Hotimira* močnejši.

Miru pa odsihdob ni bilo. Pogani so se kmalu drugič vzdignili in mnogi nemški duhovniki so pobegnili, ker se niso več čutili na varnem. Po *Hotimirovi* smrti je poganska stranka dobila moč in takrat je pregnala iz Slovenskega vse tuje duhovnike.

Takrat ni bilo več let na Slovenskem nobenega nemškega duhovnika.

S tem so se Slovenci obenem znebili nemške vlade *Bavarcev*, ki so jim bili prejšnji vojvodi pokorni.

Bavarci drugič na Slovenskem.

Kristjanski Slovenci so bili preslabi, da bi se mogli ustavljati poganskim bratom, in zato so se obrnili zopet na bavarce s prošnjo za pomoč. Dobrih 20 let poprej so prišli Bavarci pomagat Slovincem zoper Obre, zdaj pa so prišli zoper poganske Slovence.

Leta 772. je zbral bavarski vojvoda Tasilo II. svojo vojsko in jo peljal na Slovensko (v Korotan), kjer je pomagal krščanski stranki Slovencev.

Skupno se jim je posrečilo, da so premagali domače pogane. Odslej ni bilo nobenih velikih bojev med Slovenci. Slovenski vojvoda Volkun (Valjhun) Hotimirov naslednik, je s pomočjo Bavarcev pogansko stranko tako oslabil, da se ni mogla več upirati.*)

Nemškim duhovnikom je od leta 772 bila spet odprta pot na Slovensko.

Vojvoda Volkun Vojmir in Inko.

Po Hotimirovi smrti je postal Volkun vojvoda proti volji poganskih Slovencev, torej s pomočjo Bavarcev. Volkunu je poslal škof Virgilij (imenovan »korotanski apostol«) šestkrat nemške duhovnike. V tej dobi so se gotovo našli med Slovenci že mladeniči, ki so postali duhovniki. Oznanjevalcev krščanske vere je bilo zelo mnogo, drugače bi se ne bili Slovenci tako hitro pokristjanili. — Volkun je vladal zdaj v miru in prijateljstvu z Bavarci. Ob svoji smrti (okoli leta 790) je zapustil še vendar precej poganov med Slovenci.

*) Te boje vojvoda Volkuna s poganskimi Slovenci opeva krasno slovenski pesnik dr. Franc Prešeren v veliki pesmi „Krst pri Savici“.

Leta 795 nahajamo volkunovega naslednika *Vojnomira*, okolo 800 pa *vojvodo Inka*, ki je bil pri ljudstvu zelo priljubljen zaradi svoje razumnosti. Inko je pregovoril mnogo slovenskih poganskih velikašev, da so se dali krstiti.

Vera nekdanjih Slovencev.

Slovenci so imeli svojo lastno vero, dokler niso sprejeli Kristusovih nauk. Verovali so v množino božjih bitij. Kar je dobrega na svetu, to je od bogov. *Bogovi* so po slovenski stari veri dajali ljudem življenje, zdravje, srečo in vse dobrote. Bogovom so pa bili nasproti kot hudobna bitja *besi* ali *črti*, ki so sovražniki ljudstva, ki pošiljajo na svet siromaštvo, bolezen in hudobnost.

Bogovje so živeli po mislih starih Slovencev v veliki družini. Vladar je bil *Perun*, stvarnik sveta in nebes, toplote in svetlobe, bliska in groma. *Peruna* so častili Slovenci najbolj med vsemi bogovi. *Radogost* je bil bog gostoljubnosti. *Vesna* boginja pomladi, *Veles* je čuval črede. *Živa* je dajala zemlji rodovitnost. *Triglav* je bil vladar morja, zemlje in zraka. Imel je tri glave, da bi videl vse, kar se godi v njegovem trojnem kraljestvu. *Svetovit* je bil bog poletja in svetlobe.

Med *bese* ali *črte* so se računili: *Stribog*, ki je pošiljal nevihto, *Tres*, bog strahu, *Morana*, boginja zime in smrti. *Kurent* je bil bog razuzdanosti in veselja.

Tudi vile, rojenice, zlodeji, hudiči, mora, volkodlak so bila manjša božja bitja.

Duša ne umira s telesom po veri starih Slovencev, ampak se preseli na drug svet.

Mrliče so pokopali ali pa sežgali.

Duhovnikov stari Slovenci niso poznali. Bogovom je daroval starejšina, vodja rodu.

Nekoliko *ostankov* stare poganske vere se je ohranilo do danes med Slovenci. Do danes se nahajajo med ljudstvom pravljice o *rojenicah in vilah, o mori*. Bes pomeni do danes nekaj hudobnega, na primer v kletvicah. Boga *Svetovita* je izpodrinil krščanski sveti Vid, zato si lahko razlagamo, zakaj je ravno ta svetnik tako priljubljen med Slovani. Tudi spomin na *Kurenta* še živi. V nekaterih krajih na Slovenskem se slavi Kurent še do danes, posebno na ptujskem polju ob pustnih dneh. — Tudi *kresovi* so spomin nekdanjih časov, ko so se sežigali poleti (o kresu) posebno po gorah na čast solčnemu bogu.

Prvi samostani na Slovenskem.

Za vlade vojvoda Volkuna so ustanavljali Bavarci na Slovenskem prve samostane.

Leta 770. je ustanovil vojvoda Tasilo II. v Inihu (Innichen na Tirolskem) blizu slovensko-nemške meje samostan, da bi se pokristjanili ondotni Slovenci. Tako globoko so takrat segali Slovenci na Tirolsko. Danes o Slovencih ni duha ne sluha v okolici Innichena, le nekatera imena vasi, gor in potokov nam pričajo o nekdanjih Slovencih.

Ravno tako na Gornjem Avstrijskem danes ni več Slovencev. A vendar je ustanovil Tasilo leta 777. ob reki Kremsi samostan, kjer je danes trg Kremsmünster. V listinah se imenujejo slovenske družine z županom vred, ki jih je podaril Tasilo samostanu. Po

dolinah Gornjega Avstrijskega je bilo takrat mnogo Slovencev, kakor nam pričajo imena. Danes si jih poišči! Nemci so jim dali vero, zato pa so jim vzeli *slobodo in jezik*.

Nemški menihi in duhovniki so ponemčevali Slovence in druge Slovane.

Na večih mestih smo rekli, da duhovniki niso širili samo vere, ampak tudi nemški jezik in nemško vlado. Po gornjem Korotanu se je ustanovilo še mnogo samostanov in tam se je povsod ponemčilo naše ljudstvo. Menihi so pripeljali seboj nemške hlapce in družine, ki so se naselile krog samostana. Slovenski sosedeje pa so se morali pokoriti.

Tudi drugim Slovanom se ni drugače godilo. Nemški škofje v Vratislavi (Breslau) so silili kmete k nemščini, nepokornim pa so grozili, da jih izženejo iz škofije. Danes je tam vse nemško.

Na Pruskem je bilo še huje. Prusi so bili nekdanji Slovani. Hraber narod so bili Prusi, ki so jih Nemci šele po dolgih trdovratnih bojih premagali, ugonobili in ponemčili. Največ je divjal proti slovanskim Prusom nemški viteški red, ki mu je pomagala vsa zapadna Evropa. Reklo se je po nemških deželah, da je ta boj zoper Slovane zaslužen in Bogu mil. V 13. in 14. stoletju to ni bil več boj, ampak *lov*, na katerem so Nemci ubijali vse, kar je govorilo v slovanskem jeziku. Tako so Slovane iztrebili, kakor bi zajce postreljali, danes pa je ta dežela sedež najhuših Nemcev, Prusov. — Ostanki Slovanov pa so se ohranili na

Pruskem še do danes. V mnogih tihih vaseh še starci govorijo slovanski, njihova deca pa ne znajo več in in se jim posmehujejo. Žalostna poročila čitamo, kako si jemljejo starci slovanske molitvenike seboj v grob, ker jih deca ne razumejo več.

Vsi oni Slovani, ki so si branili svobodo, jezik in staro vero, so izginili, ker so jih ugnobile nemške tolpe.

Kjer pa so se Slovani pokristjanili, tam so jih skušali ponemčiti duhovniki po mirnem potu. Pri tem so jim pomagali posvetni posestniki, posebno nemški grofje, ki so dobivali na Slovenskem in po drugih slovanskih deželah od nemških vladarjev velika zemljišča.

Nemški naseljenci.

Slovenska zemlja še v stari dobi ni bila obljudena tako gosto kakor danes. Slovenci so prebivali le bolj po rodovitnih dolinah, vse bregove in gozdove so puščali na stran. Teh ogromnih posestev v gorah so se polastili nemški vojvode, ki so jih darovali potem nemškemu samostanom in plemenitašem. Plemenitaš se je naselil na svojem novem posestvu na Slovenskem in je privlekel seboj na stotine nemških naseljencev. Bavarska vlada je vabila posebi svoje ljudi na Slovensko in jim je dajala cena, velika posestva. Velikanski gozdovi so čakali rok in sekir.

Isto je bilo okrog samostanov. Menihi so se čutili varne le takrat, če so imeli mnogo nemških naseljencev pri samostanu. Zato so klicali vedno svoje ljudi k sebi in nastale so nemške naselbine krog samostanov in gradov.

Največ posestev so dobili solnograški nadškofje, potem pa tudi bamberski škof. Pozneje so dobili tudi brizinski škofje (Freising na Bavarskem) ogromna posestva. Leta 1160 so imeli že 4700 juter zemlje. V slovenska zemljišča so se delili še oglejski patrijarhi in briksenški škofje.

Mejni grofje.

Nemški vladarji so postavljali povsod ob meji države *mejne grofe*, ki so imeli dvojno nalogo: 1. da so branili nemške državne meje, 2. da razširjajo in potisnejo nemško mejo kolikor moči naprej v slovenski svet. Močnejši sili slabega in zaspanega nazaj, bodisi s premoženjem ali z večjim znanjem, ali pa, kar se pogostoma godi, s pomočjo vlade. Tako je bilo nekdam in tako je zdaj.

Posebno Karol Veliki je skrbel za meje države. Kolikor si je pribojeval grof ob meji na novo, tam je bil grof skoro sam svoj gospodar. Kralj mu je prepustil ob meji vso vojaško in sodnijsko oblast.

Novo pridobljeni okraji so se zvali »marka« in taka marka je bil tudi Korotan. Grad ob meji se je imenoval Markburg in to je naš Marburg, Maribor.

V markah so se Slovenci spet ponemčevali. Zgubili so popolnoma čut za staro svobodo in pravico, zato so jim vzeli kmalu Nemci zadnjo samostalnost.

Karol Veliki in slovenski vojvodi.

Bavarski vojvoda Tasilo, ki je bil podložnik frankovskega kralja, je hotel postati celo samostojen in se osvoboditi frankovskega gospostva, Toda kralj Karol

Veliki ga je prisilil z večimi vojskami, da se je udal in prisegel zvestobo. Tako je postal Karol tudi gospodar slovenskih pokrajin, ki si jih je poprej osvojil Tasilo.

Tasilo se je pozneje spet uprl in se zvezal z Obri, na kar ga je Karol kaznoval, vzel mu dežele in ga poslal v samostan. Namesto dosedanjega vojvoda je izročil dežele raznim grofom.

S Slovenci se Karol ni vojskoval, ker so se rado-voljno podali pod njegovo oblast. Zato jim je Karol tudi pustil domače vojvode in domače navade in ni iztrebil kar nagloma domačih glavarjev. Taki vojvodi so bili razun Vojnomira in Inka, Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar.

Karol je bil zelo previden vladar. Na videz je pustil Slovincem ustavo in navade, na tihem pa je hudo ponemčeval.

Zadnji boji z Obri.

Za Karola Velikega so se začeli glasiti spet Obri, ki so bivali po sedanjem Ogrskem. Med Obri je ži-velo še mnogo Slovencev in drugih Slovanov. Z Obri se je zvezal tudi bavarski vojvoda Tasilo proti Karolu, toda Obri so bili premagani na dveh krajih in so morali mirovati. Pozneje so bili pobiti Obri še nekolikrat, ker se niso mogli pogoditi s Karolom zaradi mej. Najhujši boj je bil leta 711.

Obri so bili nesložni tudi med seboj in so se za-čeli vojskovati. To priložnost je porabil frankovski kralj in je poslal leta 795. silno vojsko zoper Obre. V

tej vojski so bili tudi Slovenci z vojvodom Vojnomirom. Obre so premagali in razrušili njihove trdnjave.

Odsihdob so bili le manjši boji zoper Obre, ki so obljubili, da se dado krstiti in so to obljubo večkrat prelomili.

Neizmerno krvi se je prelilo v teh bojih. Obrski kraji so zgubili skoro vse prebivalce. Obrski plemeni-taši so bili celo uničeni. Največ koristi so imeli v teh bojih Nemci, ko so pograbili vse obrske zaklade in so postali kar čez noč bogatini.

V pokrajinah, v katerih so prebivali poprej Obri in ki so bile po teh bojih prazne in opustošene, so se razširili Slovenci. Zadnje ostanke Obrov so potisnili popolnoma v kot. Obri so deloma izginili med Slovani, deloma pa so zapustili Ogrsko in odšli na vzhod.

Vse pokrajine, po katerih so živeli okoli leta 800 Slovenci, so prišle polagoma pod nemško (frankovsko) oblast.

Predno popišemo poznejše dogodke na Sloven-skem, oglejmo si značaj in kulturno stanje Slovencev v tej dobi.

Kaki so bili Slovenci v tej dobi ?

Nemški zgodovinarji so zelo krivični in pišejo o Slovincih večinoma slabo. Pisali so, kar so jim pripo-vedovali vojščaki, ki so se vračali iz bojev proti Slo-venem in Obrom. V boju pa ne vidi nihče nič -- lepega.

Vidukind piše nekoliko bolje. Slovani so utrjeno ljudstvo, vajeno truda in dela. Zadovoljni so z slabo

hrano. Kar se drugim vidi težavno, opravljajo Slovani z lahkoto in veseljem.

Ta pisatelj tudi pripoveduje o slovanski umetnosti, o lepih podobah, ki so bile izdelane tako mojstersko, da so se zdele žive na prvi pogled. Ljudstvo, ki ina tako umetnost ni divje, kakor poročajo drugi nemški pisatelji.

Težko je seveda popisati značaj nekdanjih Slovencev. Pravično in previdno se morajo soditi dobre in slabe strani.

Gotovo pa je, da se ne smemo hoditi k Nemcem učiti svoje zgodovine. Če odpreš kdaj nemško knjigo, ki govori o Slovencih, storiš to gotovo s strahom, da se tam blati in krivično sodi naše ljudstvo.

Poglejmo nekoliko take sodbe o nas, potem pa premislimo trezno lastnosti slovenskega ljudstva.

Kako pišejo Nemci o Slovanih?

Z nobenim narodom pod solncem se ni ravnalo tako kruto in brez srea kakor s Slovani. Od časov, ko so se vrgli Huni, Goti, Obri, Franki in pozneje Ogrri na Slovane, ki so mirno obdelovali zemljo in tržili, se vedno prenaša sovraštvo proti Slovanom iz življenja v knjige.

Nemška poročila o Slovnih so lažnjiva, polna grodobe in sovraštva.

Karol IV. priporoča slovanske jezike. Temu se posmehuje J. P. Kudwig: Kaj bi se učil jezika teh zaničevanih ljudi (Slovanov), ki so ravni hlapcem in *psom*.

Taube laže, da hodi slovanska deca po zimi naga po cestah.

Hacquet piše: Slovani so zato tako pokorni, ker nimajo pojma o boljši vladi. Nesnažni so vedno, čeravno ljubijo kopelj. Tatvina je pri Slovanih povsod razširjena . . .

V österreich. vaterland. Blätter 1812 čitaš: Slovani so nezaupni, zvijačni, neodkriti, brez čednosti, brez vere, nepokorni oblasti, strašno surovi, pijanci, nečistniki itd.

Rottek imenuje ruski jezik, jezik hlapcev.

K. Neumann («Natur der Menschen») piše, da so samo Nemci krasota narave in vladarji sveta, Slovani pa da so manj vredni in iz družega nižjega mesa.

In tako poročajo povsod, da so Slovani suroveži, nestrpni, nečisti, pijanci, lenuhi, tatovi itd.

In taki zagrizeni pisarji poročajo svetu o nas in nas črnijo. O tem pa ne pišejo, kako so ravnali s slovenskim ljudstvom, ko so dobili vlado v roke Nemci. O tem ne vedo, da so Slovenci in Slovani sploh imeli prenašati neizmerno mnogo nevolj, pozneje tudi v vojskah s Turki itd. O tem ne poročajo, kako Slovani v resnici živijo in kake navade imajo. O pravem značaju Slovencev in Slovanov ne vedo ničesar.

Glavne lastnosti slovanskega značaja je že od glavnih dob *versko mišljenje, delavnost, brezskrbna dobra volja, ljubezen do svojega jezika, miroljubnost in gostotjučnost*. Slaba lastnost Slovanov pa je *nesložnost*.

Te točke slovenskega in sploh slovanskega značaja hočemo dokazati.

Pobožnost pri Slovanih.

Že nekdam so Slovani bili pobožni, že takrat, ko še niti kristjani niso bili. Tuji potovalci (posebno Hel-

mond) pripovedujejo o lepih verskih navadah, o lepih svetiščih in o romanju na daljne svete kraje pri Slovanih. Malokateri narod je tako častil svoje bogove.

Ko se je razširjalo krščanstvo, so hoteli Slovani takoj imeti pravih učiteljev, zato so sami prosili za duhovnike. Nemcev niso marali, ki so bili bolj politiki, ko misijonarji. Prišla sta sv. brata Ciril in Metod in sta učila Slovane (tudi Slovence) prave vere, o čemur bomo pozneje govorili.

Ljubezen vere in pobožnosti so si ohranili Slovani. Saj so si kupili krščanstvo z najdražjim, kar imata svet: dali so prostost, svobodo.

Slovansko pobožnost dokazuje tudi veliko število svetnikov, ki so bili slovanskega rodu, n. pr. sv. Ljudmila, sv. Rozvita, sv. Hedvika, sv. Venčeslav, sv. Nepcmuk, sv. Stanislav, sv. Kazimir, sv. Boleslav, sv. Vladimir, sv. Sava, sv. Lazar, sv. Ciril in Metod, sv. Neža, sv. Prokop, sv. Vojteh itd.

Slovani so pobožnejši ko drugi narodi, častijo praznike bolj, čitajo rajši pobožne knjige, preklinjajo manj in sploh so prestopki pri Slovanih bolj redki ko pri sosedih.

Delavnost Slovencev in Slovanov.

Delavnost Slovanov se povsod priznava. Tudi o drugih narodih se ne sme reči, da so lenuhi, toda ni menda na svetu ljudstva, kjer bi bili vsi stanovi tako delavni in utrjeni, ko pri Slovanih. Če ravno so nas zadrževale vojske, nesreče itd., da se ljudstvo ni moglo celo izobraziti, vendar imamo v vseh strokah umet-

nosti, znanosti in obrti med Slovani može, ki je lahko s ponosom stavimo pred druge narode.

Poglej v slovensko hišo kadarkoli hočeš: V hiši in na polju se gibljejo po zimi in poleti marljive roke, da se moraš čuditi, odkod vendar ima naše ljudstvo toliko moči in veselja do dela.

Delavnost Slovanov je priznal Herder, ki je bil v tem oziru pošten Nемеc, ki pravi: »Slovani so se naseljevali povsod, da bi obdelovali in izkoriščali kot kmetovalci in pastirji zemljo, ki so jo zapustili drugi narodi. Zato je bilo njihovo tiho pridno delo onim deželam na največjo korist, ki so jih poprej drugi divjaki opustošili. Ljubili so kmetovanje, črede in žito, tudi domačo umetnost in so tržili na vse strani s pridelki svoje pokrajine in svoje pridnosti. Bavili so se z rudarstvom, vlivali so kovine, pripravljali sol, tkali platno, varili medico, sadili sadno drevje in živeli veselo, peli in godli.« itd.

Slovani so brezskrbni in dobre volje.

Za dobro voljo nas lahko zavida svet. Slovenec je od rojstva nagnjen k veseli družbi in uživanju, ne pa k žalosti in premišljanju. Živa zdrava kri mu vre po žilah, mišice ima urne in močne in to daje njegovemu telesu tisto krepost, ki je vidiš pri Slovanih. Slovenec ima jasno odkrito oko, iz obraza mu sije prijaznost, jezik se mu suče rad. Nемеc pa te mrko pogleda, in je neprijazen. Da so Slovenci drugačni, vročega srca in veselejši, to ni sad vzgoje in vaje, ampak to je dano od rojstva. Polno srce hoče govoriti, hoče peti in plesati. Kjer sta 2 Slovenca, tam se poje. Hiša

njiva, travnik, gorica, vse je polno petja. Vroč dan ni utrudil žanjic z žarom, trdom, potom in gladom, čuj, kako pojejo zvečer. No, potem pa idi poslušat še na nemško zemljo in povej, ali je tudi tam tako ljudstvo. — Lahko rečemo, da solnce nima pod seboj tako odkritega, čutečega, brezskrbnega, veselega ljudstva kakor so Slovani. Ljudstvo ki je tako gostoljubno in veselo, ni nikdar tako slabo, grdo, tatinsko kako so nas opisovali nemški pisatelji. Samo tisti je lahko surov in brezsrčen, uporen in škodoželjen, ki ima temno oko in zamračeno čelo. To pa niso Slovenci.

Slovani ljubijo od nekdaj svoj jezik.

Lahko rečeš, da to stori vsak človek, premisli, da so napadali tujei od nekdaj Slovanstvo in slovanski jezik. Pomisli, da je z ognjem in mečem iztrebil po stoletnih vojskah cela plemena po Pruskem in pri nas. Pomisli, da so Mongoli, Tatarji, Madžari in Turki stoletja razjedali slovansko telo. Če to vse dobro pretehtaš, potem pa se lahko začудиš, da še sploh nahajaš tupatam kakega Slovana na svetu in da ne kažejo zadnjih Slovencev kje v kakem dunajskem ali berlinskem muzeju med drugimi starinami. Čim bolj so nas sovražniki preganjali, tembolj je ljubil Slovan svojo domovino in svoj jezik. Noben jezik na svetu ni imel toliko nasprotnikov in preganjalcev in vendar so izšli iz vseh teh bojev mladi rodovi še krepkejši in zavednejši in so premagali sovraštvo, zavist in surovost sosedov.

Še danes stojimo in bomo stali krepko, dokler bo stal svet. Ljubimo svoj jezik. Učimo svojo mladino,

naj vztraja na poti starišev in naj zvesto ohrani, kar je podedovala: *Svoj mili in dragi slovenski jezik.*

Slovani ljubijo mir.

Naše oko sega daleč nazaj v slovensko preteklost, toda nikjer ne nahajamo v ljudstvu surovosti in želje po napadanju. Miroljublje in tiha prijaznost nas spremljata povsod. Če so pokazali Slovani pogostoma junško srce in hrabro roko, se to ni zgodilo iz hudobnih roparskih želj, ampak iz sile, da so se branili. Tukaj se konča miroljublje, kadar te sosed napada, kadar ti mori deco in brate. Le pustimo drugim, naj jim zgodovina našteva število umorjenih vladarjev, potoke prelite krvi. Naša zgodovina pa naj hvali naše delo.

Slovenci so še danes hrabri vojaki, toda ne za to, da bi morili, požigali in pustošili, ampak da branijo sebe, svojo domovino in svojega vladarja pravico in svobodo.

Naše knjige ne pišejo nikdar o tujih narodih s takim zaničevanjem, kakor oni o nas. Slovenec ne mara o drugih slabo govoriti. Slovenec tujca ali soseda rajši spoštuje nego bi klevetal o njem. Slovenec rajši pozabi na storjeno mu krivico, nego bi jo maščeval. Slovenec ne žali, Slovenec ne pravi: »nemški pes«, kakor se rada onesnažijo nemška usta z besedo: »Windischer Hund.«

Slovani so gostoljubni.

Slovansko gostoljubnost hvalijo vsi stari pisatelji, na primer Mavricij, cesar Leon, Adam Bremenski, Ebon, Helmold itd.

Mavricij (582—602) poroča, da spremljajo Slovani gosta iz kraja v kraj. Gosta razžaliti je največji greh; kdor bi žalil tujca, zoper tistega bi začeli vojsko ali pa bi mu požgali hišo.

Adam Bremenski (1076) priča, da ga ni na svetu naroda nad Slované, kar se tiče gostoljubnosti. Gostoljubnost in spoštovanje starišev je prva čednost Slovanov, pravi Helmold (12. stol.).

Nemški popotniki so se čudili, kako sijajno so je pogostili v slovanskih mestih, ker tega med pogani niso pričakovali (tako pravi Ebon).

Toda ne samo tujcem se je dobro videla slovanska gostoljubnost, ampak tudi bojnim ujetnikom. Ujetniki so se lahko za kratek čas vrnili domov, ali pa so radovoljni ostali pri Slovanih. Kruto niso Slovani ravnali z ujetniki.

Žal, da tujei slovansko gostoljubnost izrabljajo.

Druge lastnosti Slovanov.

Spolnimo si sliko, ki jo imamo o Slovanih iz dosedanjih sestavkov.

Slovani ljubijo *čistost in snago* povsod, imajo *priproste in lepe navade*, spoštujejo stare ljudi in so *zvesti*. Za vse te lastnosti in čednosti si poiščeš lahko povsod primerov.

Da je prišlo v značaj ljudstva tudi nekaj *slabih navad* in lastnosti, kdo bo se temu čudil, če pozna, v kakih razmerah živimo od nekdaj. Zaradi prevelike miroljubnosti nas vedno tlačijo nazaj, nemški gospodarji so nam vcepili mnogo kvarljivega v navade in v

jezik. Tujci so dobivali vedno večji upliv in so oslabili in onečistili jezik in čut narodnosti in samozavesti. Toda če smo vendar le rešili še do danes toliko navdušenja, vroče ljubezni do jezika in naroda, potem ne smemo obupati.

Slovenska nesložnost.

Nesložnost je že od nekdaj slovenska lastnost. Arabski popotnik Ibrahim Ibu-Jakub je pravil o Slovanih: »Slovani so nevstrašeni, za boj pripravni ljudje. Toda razcepljeni so v rodove in plemena. Če bi ne bili med seboj nesložni, ne mogel bi se meriti z njimi noben narod na svetu.« V stari ruski kroniki (Nestor) se bere tako: »Zemlja naša je velika in obilna, toda reda v njej ni.«

Zaradi domače nesložnosti si Slovani dolgo niso mogli ustanoviti nobene močne države, Slovenci pa nikdar, in zato so nas tako lahko premagali tuji narodi (Huni, Obri, Nemci, Ogri, Turki).

Grški pisatelj Mavrikij še dostavlja o starih Slovanih: »Vsak rod ima svojega vladarja, ki pa si niso složni med seboj. Ob vojski si ni težko pridobiti nekatere izmed njih, če jim daš dobro besedo ali pa plačilo. Potem se ne morejo združiti v boju in si izbrati enega skupnega vodje in zato je lahko premagaš rod za rodom.«

Kakor vidimo iz teh starih zapiskov, so spoznali sovražniki Slovencev že zgodaj našo slabost, našo nesložnost in so jo dobro izrabili. Te lastnosti nismo izgubili Slovenci še do danes. Še danes se dajo pridobiti mnogi Slovenci z dobro besedo ali pa — *s plačilom*,

da gredo skupno s sovražnikom zoper lastne brate — Slovence.

Zadružno življenje in uprava naroda.

Glavarji rodov, o katerih pravi Mavrikij, da so si bili nesložni med seboj, so bili obenem tudi sodniki — svojemu rodu. — Rodovi so živeli ločeni, popolnoma samostojno v lastnih vaseh. Vsi vaščanje so bili začetkoma udje *ene skupne rodovine*. Vladal jih je v začetku oče, po njegovi smrti pa najspodobnejši, ki so si ga volili vsi člani zadržuge. Rod in vas sta dobila ime večinoma po svojem očaku. Vitomarci so bili vas, ki jo je ustanovil Vitomar, Radislav je ustanovil Radislavce, Dragotin Dragotince, Stojan Stojnce, Drbeta Drbetince, Jurij Jurjevce, Kristan Kristance, Okoslav Okoslavce, Cvetko Cvetkovce, Radigoj Radigojevino (zdaj Radgona), Sobeta Sobotince, Prvina Prvence itd. Posebno po Slovenskih goricah nahajamo vse polno vasi, ki imajo imena po svojih očakih.

Če se je rodovina že preveč pomnožila, da se ni moglo več skupaj živeti, potem se je preselil oddelek rodu in ustanovil novo selišče v bližini starega. Nova občina je dobila novo ime: na lapornati zemlji je nastalo Laporje, ob bistrem potoku Bistrica, ob lokah Loka, na polju Poljanci, za bukovim gozdom Zabukovje, ob topllem studencu Toplice, ob mrzlem Studenci ali Studenice itd. Nova občina pa si je ohranila iste navade, isti jezik in je ostala v zvezi z materinsko občino.

Več občin vkup je bilo *pleme*, vsa plemena vkup so bila *narod*.

V taki upravi so živeli Slovenci in vsi Slovani. Vsak mož je imel pravico in svobodo. Vladarja nad seboj niso strpeli in tudi starešine, župani ali staroste so se samo volili, a niso bili samosvoji gospodarji.

Lepa poročila o slovenskem združnem življenju nam pričajo, kako razvite so bile družinske razmere. Družina jim je bila sveta. Vsi udje v družini so bili enakopravni. Tudi žene so imele iste pravice, lahko so postale tudi županje. — Sužnikov Slovenci niso imeli.

Ker so si bili v zadrugi vsi enaki, zato seveda ni bilo med Slovani reveža ali berača. To resnico imamo tudi potrjeno in zapisano (stari pisatelj Helmold). Revež ali berač je mogel postati pri starih Slovencih samo hudobnež, zločinec, ki ga je vrgla zadruga iz svoje srede.

Drugi del.

Slovenci od leta 800 do leta 1550.

(Od Karola Velikega do protestantske dobe.)

Slovenci za vlade Karola Velikega.

Za Karola Velikega so si podjarmili Franki vse slovenske gorate pokrajine, namreč ves Korotan (t. j. Koroško, večji del Štirskega, del Avstrijskega in Tirolskega Kranjsko), Kras in Istro.

Toda za Karola Velikega so bili na Slovenskem precej mirni časi, ker je bil Karol zelo moder in previden vladar, ki se ni mnogo vtikal v slovenske domače razmere. Karol je vedel, da bi ljudstvo, ki si ga je podvrgel, postalo nemirno in bi se mu upiralo z vsemi močmi, če bi ga tlačil in mu posili jemal stare pravice in navade. Zato je pustil Slovincem tudi domače vojvode, spoštoval pravice narodnega jezika in je puščal sploh pri miru vse stare slovenske navade, češ, naj se ljudstvo najprej nekoliko navadi nemške vlade, potem se bo pa lahko delalo z njim, kakor se mu bo zahotelo.

Slovenci so si torej obdržali lastne vojvode. Iz te dobe se je ohranila lepa navada umeščanja vojvod, ki je prava podoba slovenskega demokratskega duha.

Umeščanje koroških vojvod.

Slovenski vojvodi so bili odgovorni narodu za svoje delovanje. Vsak vojvoda je moral svečano obljubiti ljudstvu, da bo dober in pravičen vladar svojim deželam.

Obljubo je dajal vojvoda na Gosposvetskem polju.

Dobro uro hoda od Celovca stoji ob cesti v Št. Vidu stara lepa cerkev Gospe Svete (Maria-Saal). Nedaleč od tod na zahodno stran je stal *Krnski grad*, pod goro Krnom (zdaj vas). Tukaj pod Krnom je stal vojvodski kamen.

Na kamen se je vsedel kmet svobodnega rodu, ki je imel po rodu pravico, da je sprejemal obljubo novega vojvoda. Kroginkrog se je nabralo ljudstva brez konca in kraja, ki je čakalo novega vojvoda, da sliši obljubo.

Vojvoda prihaja. Krog njega se giblje polno bogato oblečenih spremljevalcev. Toda vojvoda se mora poprej preobleči, nego se približa kamenu. Vojvodsko obleko vrže raz sebe in se obleče v priprosto kmetsko sivo suknjo, obuje si trde kmetske črevlje, na glavo si postavi širok siv klobuk. Z eno roko se opira ob palico, z drugo pa vodi marogastega bika in lisastega konja. Tako se bliža.

Kmet na kamenu ga zagleda in vpraša ljudstvo v slovenskem jeziku: »Kdo je, ki se mi tam približuje?«

Ljudstvo odgovarja: »Deželni knez je.«

»Kmet vpraša: »Ali je pravičen sodnik? Ali bo skrbel za blagor dežel? Ali je svobodnega rodu? Ali časti in brani pravo vero?«

Ljudstvo odgovarja: »Je in vselej bo.«

»Toda po kaki pravici me hoče pregnati z mojega sedeža?«

Ljudstvo odgovarja: »Šestdeset beličev dobiš, to marogasto živino in obleko, ki jo nosi na sebi in tvojo hišo oprosti vseh davkov.«

Vojvoda se postavi pred kamen. Kmet ga udari rahlo po licu, opominjajoč ga, naj bo pravičen sodnik, vzame si živino in prepusti prestol vojvodi. Zdaj stopi vojvoda na kamen, mahne z golim mečem na vse štiri vetrove in obljubi slovesno ljudstvu, da bo mu pravičen sodnik in varuh.

Na to se napije vode iz svojega klobuka v znamenje, da bo zmeren in zadovoljen s tem, kar rodijo domača tla.

Po obljubi gredo vsi v gosposvetsko cerkev k službi božji. Po maši se vojvoda preobleče in sede k obedu. Po pojedini sede na kamneni prestol na loki pri Gospej Sveti, kjer sodi prepire in deli najme.

To je bil obred umeščanja korotanskih vojvod.

Pravijo, da sta 2 kmeta (Patovaščan in Gradekar) kosila, žela, žgala in pokončavala, koder in kakor sta hotela, dokler je trajal obred, to pa zato, da bi videl narod, kako bi se mu godilo, če bi ne imel gospodarja, ki naj varuje deželo, brani življenje, imetje in svobodo ljudem. Od vojvode ni ljudstvo zahtevalo nič drugega ko *pravdo* (t. j. pravico).

Poznejša zgodovina obreda umeščanja slovenskih vojvod.

Vsa ta navada se je opravljala od najstarejših dob v slovenskem jeziku. Moralo je biti tako, saj so bili vojvode po rodu Slovenci.

Slovenski jezik je ostal tudi v svoji pravici še potem, ko so nam nemški kralji vzeli domače vojvode; Nemški kralji so kmalu začeli preganjati in odstranjevati domače slovenske velikaše in so postavljali na njihova mesta Nemce.

Toda tudi tuji nemški vojvodi, ki so hoteli vladati Slovencem, so morali znati slovenski. Od vsakega vojvoda je zahtevalo ljudstvo slovensko prisego. Navada se ni spremenila nič.

Še le po mnogih stoletjih so odpravili vojvodi ta obred, ki jim seveda ni bil po volji. Vsa stara lepa navada ni imela nobenega pomena, če je prišel vojvoda, ki ni znal nič drugega odgovoriti na slovensko vprašanje, ko besede: »Ne razumem tvojega jezika«... Tako je izginil obred. Zadnji vojvoda je bil Ernest, ki so ga umestili leta 1414 po tej navadi.

Slovenci se upirajo Nemcem po Karolovi smrti in zgubijo svoje vojvode.

Za Karola Velikega so ostali Slovenci mirni in pokorni frankovski vladi. Ko pa je nastopil po Karolovi smrti (814) vlado kralj Ludovik (s priimkom Pobožni), so nastali hudi boji na Slovenskem. Kraljevi namestniki, ki so nadzorovali domače vojvode, so začeli postopati tako silovito in krivično, da se je ljudstvo dvignilo proti Nemcem in vladi. V pokrajini med Dravo in Savo je vladal vojvoda Ljudevit (Ljudevit Posavski), ki je stopil upornikom na čelo. Srečno se je bojeval Ljudevit s slovenskimi in hrvaškimi uporniki proti Nemcem. Popolnoma je pregnalo ljudstvo Franke, ki

pa so si zopet pomagali s pomočjo izdajalcev. Vojvoda Ljudevita je umoril v najlepši dobi in sreči izdajalec, sorodnik dalmatinskega vojvoda Borna ki se je zavezal z Nemci zoper rojake.

Bornovo izdajstvo je pomagalo zopet Nemcem. Borna bi dobil dobro nagrado, ko so premogli upornike, ki niso imeli po Ljudevitovi smrti nobenega dobrega voditelja. Toda Borna je umrl nagloma. L. 820 so vzeli Franki Slovincem domače vojvode za kazen, da so podpirali Ljudevita in se pridružili vstašem. Nemški kralj jim je pošiljal odsihdob svoje vojvode in grofe.

Kaj je bil vzrok nezadovoljnosti Slovencev?

Slovenci so imeli mnogo vzrokov za vstaje in punte zoper nemške nasilnike. Imeli so sicer še panonski in tudi koroški Slovenci do tega časa domače vojvode, toda ljudstvo je čutilo, da se mu jemlje svoboda od leta do leta. Vsa zemlja je postala kraljeva lastnina. Na tista zemljišča, katerih ni kralj potrdil in priznaval nobenemu lastniku, so se priselili nemški posebno bavarski naseljenci, ki so se brezobzirno smatrali takoj za njihove prave lastnike. Izgovarjali so se lahko, da je »gospod Karol« dovilil vsem svojim zvestim služabnikom, da lahko po slovenski Panoniji itd., razširjajo nemštvo in cerkveno posest.

Vsi neobljudeni kraji so torej pripadali frankovskemu kralju, ki jih je razdal samostanom in naseljenem. Slovenci so postajali vedno bolj odvisni, nazadnje je pomenilo njihovo ime toliko kakor sužnik. Sužnik se imenuje do danes v nemškem jeziku Sklave, to

je Slave, Slovan. Že v listini iz leta 828 se rabi v Kremsmünstru na G. Avstrijskem ime Slovencev za sužnike.

Listine govore zadosti jasno, kako so ravnali nemški posvetni in duhovni gospodarji z našim narodom.

V narodu pa je takrat še živel spomin na boljše čase, ko ga ni tlačil še nihče, na dobo svobode.

Zato se je dvigal narod, toda sreče ni imel.

Politična razdelitev slovenskih pokrajin.

Ko se je ponesrečila slovensko-hrvatska vstaja, je hotel kralj Ludovik Pobožni slovensko zemljo popolnoma združiti z ostalim nemškim kraljevstvom. Slovincem je vzel domače vojvode in obenem domačo upravo. Zemljo je razdelil na novo v stotnije in okrožja (Gau). Ob mejah je ustanovil *mejne krajin* ali *mejne grofije*. Na Slovenskem so bile 4 mejne grofije in sicer 1. furlanska s sedežem v Ogleju, 2. istrska, 3. slovenska na Dolenjskem (Kranjskem) in sosednem Hrvatskem, 4. južnoštajerska.

Vsako okrožje in vsaka mejna grofija je dobila nemškega grofa za predstojnika. Okrožni grofje so bili odvisni od kralja, mejni grofje pa so bili skoro celo samostojni. Morali so stražiti in braniti mejo, zato pa so bili samostojni sodniki in so imeli v svoji grofiji lastno vojaško oblast.

Kraljevska rodovina je vedno bolj zanemarjala slovenske dežele. V vladarski hiši na Nemškem so bili notranji prepiri, sinovi so se bojevali proti očetom,

bratje so se prepirali med seboj za vlado, za državo pa ni skrbel nihče, najmanj pa za slovenske kraje. Tukaj so delali grofje po svojem in skrbeli za red in mir vsak v svojem okrožju. Le tuptam je poslal kralj kakega poslanca, da pogleda, kaj delajo grofje.

Cerkvena razdelitev slovenskih pokrajin.

Solnograški nadškofje in *pasovski* škofje so iz severne strani marljivo pošiljali duhovnike in širili vero. Od južne strani pa so delovali *oglejski* patrijarhi. Tekmovanje med duhovniki je bilo posebno živahno, ker so razširjali s tem oblast svojih škofij in si povečali dohodke. Samo za vero jim ni šlo, kar smo že večkrat rekli. Saj so se začeli duhovniki in za njimi škofje prepirati za meje škofij, ker so si prišli navskriž med seboj.

Da bi napravil konec prepira za slovensko zemljo med škofi, je določil že Karol Veliki mejo leta 811. Oglejski patrijarhi so dobili pokrajine južno od Drave, solnograški nadškofje so dobili kraje severno od Drave, pasovski škofje pa donavsko dolino (zemljo severno od Alp do Donave).

Zdaj so imeli škofje mir med seboj in so lahko mirno delali vsak v svojem določenem kraju.

Kaj so delali? Kaj so dosegli?

Pasovski škofje so ozko zemljo ob Donavi hitro ponemčili.

Velikansko delo pa so imeli solnograški duhovniki. Današnji Nemci ne morejo nikdar prehvaliti zasluga solnograških delavcev, ki so pridobili tako

ogromno velike pokrajine za *nemštvo*. Skoro vsa zemlja je danes ponemčena, ki so jo vladali solnograški nadškofje. To so bili res uspehi. Nadškofje so sami hodili pogostoma na vzhod, da vidijo delo svojih duhovnikov. Na takih obiskih so posvečevali cerkve. Listine imenujejo nadškofovske obiske v Ptuju, v Vuzenici (Bussnica) in celo v Blatnem gradu na sedanjem Ogrskem.

Iz Ogleja pa se ni delalo na to, da bi vzeli ljudstvu slovensko narodnost. Tukajšni patrijarhi niso bili Nemci in niso imeli nemških duhovnikov, ki bi zatiravali slovenski jezik kakor iz Solnega grada. Zato so se tudi v pokrajinah južno od Drave — v okrožju oglejskih patrijarhov — ohranili Slovenci do današnjega dne.

Ta razdelitev slovenske zemlje med škofe je ostala dolgo neizpremenjena.

Iz nje seva jasno pogubno delo nemških duhovnikov proti slovenski narodnosti.

Vzhodni Slovenci in velikomoravska država.

Med vzhodnimi Slovenci si niso mogli nemški kralji uvrstiti oblasti. Korotan in tudi južne kraje so si podvrgli, večji del Panonije pa je ostal prost, ker je bil predaleč. Tukaj ob robu Štajerskega, v ogrski nižavi in ob obeh straneh Donave so vladali še domači vojvodi. (Takrat v 9. stoletju še ni bilo o Ogrih (Madžarih) ne duha ne sluha v teh krajih, Ogri so prišli še le ob letu 900. O tem se govori pozneje. V 9. stoletju so prebivali po vsem Ogrskem le Slovani. Ob Donavi se je dotikalo slovensko pleme slovaškega.)

Vojvodi teh Slovencev in Slovakov so si priborili v 9. stoletju veliko moč. Spočetka so bili tudi še

pod višjo oblastjo nemških kraljev, toda nemške oblasti so se celo znebili. Tako je nastala močna slovensko-slovaška država, ki jo listine imenujejo velikomoravska država.

Ta država je postala za Nemce velika nevarnost.

Središče Velikomoravskega je bilo v Velegradu in v Nitri, na današnjem Slovaškem.

Prvi močnejši velikomoravski knez je bil Mojmir (do leta 846.). Njegov naslednik je bil knez Rastislav (846—870).

Rastislav pokliče slovanske učitelje.

Po Rastislavovi slovanski državi so učili le nemški duhovniki krščansko vero. Rastislav je spoznal, da mu taki duhovniki le škodujejo v političnem oziru, v verskem pa mu ne koristijo nič, ker jih ljudstvo večinoma ne razume. Pogubnega upliva Nemcev se je hotel znebiti. Premišljeval je, kako bi odstranil nemške duhovnike in odkod bi dobil boljših.

Leta 861 je poslal v tej zadevi Rastislav poslance v Carigrad. Carigrad je bil središče močnega bizantinskega cesarstva, ki je imelo večinoma slovanske prebivalce, kristjane. (Turki so prišli sem še le 500 let pozneje.)

Tukaj v Carigradu je upal najti Rastislav pomoči. Prosil je cesarja Mihaela takih krščanskih učiteljev, ki bi dobro umeli slovenski jezik, da bi lahko poučevali njegove Slovence in Slovake v domačem razumljivem jeziku.

Tako je menil izpodriniti Nemce iz dežele.

Rastislav je dosegel svoj namen. Leta 863 sta prišla v njegovo državo 2 neizmerno delavna učitelja, *brata Ciril in Metod*.

Ciril in Metod sta imela krasne uspehe. Takoj sta dobila zaupanje ljudstva, česar Nemci poprej niso dosegli nikdar, čeravno so se trudili 100 in 100 let. To je dokaz, kako potreben je verski pouk v domačem narodnem jeziku.

Ciril in Metod prideta med Slovence.

Ko je zvedelo ljudstvo leta 863, da se bližata slovanska učitelja, je šlo daleč naproti in je sprejelo njih nauk z velikanskim veseljem.

Krščevala sta ljudstvo in učila sv. vero v slovenskem jeziku, ki sta ga znala iz rojstnega mesta Soluna. Ciril in Metod sta bila tudi prva moža, ki sta *pisala slovenske knjige*. Ciril je izmislil posebne slovenske črke, tzv. glagolico in je v tej pisavi začel prelagati sv. pismo v slovenski (staroslovenski jezik). Okoli sebe sta zbrala mnogo domačih mladeničev, ki sta jih učila pisati in čitati in jih pripravljala za duhovski stan.

Tako sta skrbela za domači slovenski duhovski naraščaj.

Leta 867 sta se napotila v Rim, da se poklonita papežu in mu poročata o svojem delu. Vzela sta seboj slovenske knjige in mnogo učencev, ki bi se naj posvetili v Rimu v duhovnike. Šla sta po Panoniji, po Kranjskem v Benetke in dalje v Rim.

Papež Hadrijan II. ju je sprejel z veliko častjo in je blagoslovil slovanske knjige. Posvetil je oba brata

v škofa, učence pa v duhovnike in dijakone. Dovolil je tudi, da se rabi poleg latinskega jezika *slovenski jezik pri službi božji*. Vsakemu je pogrozil papež s cerkvenim sodiščem, kdor bi se predrznil grajati slovenske knjige in očitati slovenskim duhovnikom, da ne učijo prave vere. — Ta grožnja je veljala seveda Nemcem.

Metod po Cirilovi smrti.

Ciril in Metod sta torej dobila za svoje delo papežev blagoslov. Toda žal, Ciril je začel bolehati v Rimu in je umrl 14. svečana 868, še le v 42 letu starosti.

Metod je ostal sam.

Toda ni omagal. Ciril mu je polagal na smrtni postelji na srce skrb za slovensko ljudstvo in slovenske knjige. Zvesto je izpolnjeval Metod bratovo zadnjo voljo.

K Rastislavu pa se škof Metod ni mogel vrniti. Tam je divjala bridka vojska. Nemški vladarji so napadli z močnimi četami Velikomoravsko. Nemce so našuntali nemški duhovniki, ki so videli, da je zdaj za nje med Slovenci vse zgubljeno, odkar delujeta med njimi Ciril in Metod. V srcih nemških duhovnikov se je zbudila črna zavist zaradi lepih uspehov slovaških blagovestnikov.

Metod je ostal zato med daljnimi Slovenci. Posebno pri knezu Kocelju ob Blatnem jezeru je deloval. Tukaj je uvedel slovensko službo božjo in nastavljal vnete mlade slov. duhovnike.

Leta 869 je šel Metod drugič v Rim, kjer ga je posvetil papež na željo slovenskih knezov v nadškofa slovenskim pokrajinam.

Ko je zvedel o tem solnograški nadškof, ni mogel več brzdati jeze. Hotel je namreč imeti v svoji nadškofiji vso Panonijo. Zdaj so se mu prekrižali računi, ko je dobila Panonija lastnega nadškofa.

Nasilnosti in grozovitosti nemških vladarjev in škofov.

Metodovi sovražniki so sprevideli, da ne morejo ničesar doseči. Zato so se lotili sile, grozovitosti in zvijače.

Najprej so se valile nemške vojske zoper Slovane. Žgali in morili so, da je kaj. Pomagal jim je tudi izdajalec, Rastislavov nečak Svetopolk. Svetopolk je izdal Nemcem svojega strica Rastislava. Nesrečnega poštenega *slovenskega kneza so oslepili* in ga utaknili v samostan.

To ni bilo zadosti. Metoda so hoteli dobiti v roke. Posegli so po zvijači. Leta 870. so se zbrali nemški bavarski škofje na cerkveno posvetovanje in so *povabili* tudi Metoda. Metod je prišel, toda kaj se zgodi? Pri-mejo ga in ga nenadoma posade na zatožno klop, če-ravno niso imeli pravice soditi nadškofa. Nadškofa sme soditi edino papež ali patrijarh, ne pa drug škof. Metod se ni hotel udati. Pasovski škof ga je tako sovražil da ga je hotel na mestu pretepsti s konjskim bičem. Obsodili so Metoda, pustili ga na mrazu in dežju, za-branili mu služiti božjo službo, vrgli ga v ječo in ga imeli zaprtega pri sebi na Bavarskem skoro tri leta.

Papeževo pismo grozovitnim nemškim škofom.

Papež Ivan VIII. je zvedel o Metodovi usodi. V srce ga je spekla grozovitost nemških škofov. Pasovskemu škofu Hemanrichu je pisal tako: «Mislim, da bi zadoščeval komaj studenec solz objokajočim tvoje hudobije, kakor pravi prorok Jeremija. Tvoja predrznost presega grozovitost nasilnika in živalsko surovost. Brata in soškofa si vrgel v ječo, imel ga dolgo pod milim nebom v najhujšem mrazu in v največjem dežju, odtrgal si ga od izročene mu cerkve ter si zbesnel tako, da bi ga bil privlečenega pred škofovsko zborovanje pretepel s konjskim bičem, da tega niso zaprečili drugi. Vprašam te, ali so to zločini vredni škofa, čegar dostojanstvo jih še povikšuje? O škof, ki postopa tako proti drugemu, od apostolskega sedeža posvečenemu in izbranemu škofu! Vendar nočemo preiskovati zdaj, kar si že storil, da ne bomo primorani takoj ukreniti, kar bi se spodobilo. V imenu vse-mogočnega Boga, prvih sv. apostolov Petra in Pavla ter naše neznatnosti ti prepovedujem začasno služiti božjo službo in občevati z drugimi soduhovniki» Pismo ga pozivlje takoj v Rim, da se zasliši in obsodi hudobija.

Metod gre tretjič v Rim.

Če so se šli nemški škofje v Rim zagovarjat, nam ni znano.

Metod pa je šel na Velikomoravsko k Svetopolku in pozneje h knezu Kocelju, kjer je ostal do njegove smrti leta 874.

Svetopolk se je v tej dobi popolnoma osvobodil. Nemške vojske mu niso mogle priti do živega. Postal je celo samostalen vladar, Nemcev strah.

Metodu pa ni bil posebno naklonjen.

Nemški škofje so skušali zdaj Metodu škodovati na drug način. V Rimu so ga tožili papežu, da opravlja svojo službo v slovenskem jeziku. Takratni papež pa ni ničesar vedel, da je njegov prednik Hadrijan dovolil slovensko službo božjo. Nemški škofje pa so dolžili Metoda tudi *krivoverstva* in so hujskali kneza Svetopolka zoper njega. Metod je šel nato leta 879 tretjič v Rim, kjer se je popolnem opravičil in kjer je dokazal, da so vse obdolžitve neresnične. Papež je potrdil zopet Metodovo nadškofovsko oblast in njegove pravice.

Zdaj se je vrnil Metod okrepljen in za nedolžnega spoznan domov, v upanju, da bo imel odsehdob mir. Toda motil se je.

Metodova zadnja leta in smrt.

Metod je prinesel 879 iz Rima pismo Svetopolku, v katerem potrjuje papež Metodovo nedolžnost. Toda nemški škof Vihing je pisal Svetopolku podvrženo sleparsko pismo s ponarejenim papeževim podpisom, v katerem pravi, da je Metod krivoverec. Knez Svetopolk sedaj ni vedel, pri čem je. Pa bolj je verjel tujemu klevetniku in obrekovalcu, ko svojemu nadškofu.

Škof Vihing bi bil rad delal Metodu še druge ovire. Toda sam ni mogel Metodu škodovati, Svetopolk pa se ni mogel brigati za nič, ker je imel velike skrbi z vojsko proti Nemcem.

Metod je oslabil in opešal v apostolskem delu. Dne 6. malega travna 885 je umrl. Za svojega naslednika je priporočil Gorazda.

Po Metodovi smrti so dobili njegovi sovražniki pod Vihingovim vodstvom nanovo pogum. V Rimu so dosegli pri papežu, da se je prepovedala služba božja v slovenskem obredu. Tudi Svetopolka so omamili, da je ukazal leta 886 po sili izgnati iz dežele nad 200 slovenskih duhovnikov. V deželi prebivajoči Nemci so jih podili v mrazu proti Donavi in jih neprenehoma mučili.

Izgnani duhovniki so šli v južne dežele, na Balkan, večinoma na Bolgarsko, kjer so ostali zvesti Metodovim naukom in slovanskemu obredu. Tako se je razširil slovanski obred pri službi božji, ki je še danes pri ogromni večini Slovanov.

Kako naj sodimo postopanje Nemcev proti Metodu?

Ko so se leta 886 siloma izgnali Metodovi učenci iz Panonije in Velikomoravskega, je izginila z njimi tudi sreča iz teh pokrajin. Čudno, a vendar resnično! Kakor bi bila dežela prokleta, tako se je v njej vse ponesrečevalo in hodilo rakovo pot.

Nemški duhovniki, posebno solnograški so dobili spet prosto pot med tukajšnje Slovence. Spet so dobili vlado pri ljudstvu. Saj to so hoteli. Proti slovenskim duhovnikom in proti Metodu so divjali celih 25 let, dokler jih niso uničili. Iz tega dejstva se vidi najlažje, kar smo že tolikokrat trdili, da se Nemcem *ni šlo za razširjanje vere toliko*, kakor za vlado, za *politično moč*.

Hvalite nam nemško krščansko delovanje med Slovenci kolikor hočete, *tega madeža pa jim nihče ne zbriše, teh krivic jim nihče ne pozabi, ki so jih storili sv. Cirilu in Metodu in njunim učencem.* Če so bili že nemški škofje zmožni takih krivic, surovosti in grozovitosti, da se niso bali nobenega sredstva, ne črnitve, ne hinavstva, ne goljufigije, ponarejanja papeževih pisem, potem ni čuda, kako so delali in česa so bili zmožni še le nemški *posvetni mogotci*, ki so vladali po Slovenskem. Nemški duhovniki niso prinašali omike; to je bilo barbarstvo, a ne krščansko delo.

Nemiri po Metodovi smrti.

Knez Svetopolk je bil močen dovolj, da se je obranil Nemcev, t. j. Frankov. Zoper Franke je pomagal tudi korotanskemu vojvodi Arnulfu, ki je hotel postati samostalen knez kakor Svetopolk. Arnulf je premagal s slovansko pomočjo Franke in je postal sam kralj.

Zdaj pa se je Arnulf spremenil. Dokler je potreboval Slovane v bojih zoper Franke, je bilo dobro, pozneje pa, ko je bil samostalen kralj, (leta 887) je začel zavidno opazovati Svetopolkovo moč. Svetopolk se mu je videl premočen in nevaren sosed, zato je sklenil, da ga uniči ali vsaj oslabi.

Pa pri Svetopolku je Arnulf na slabo naletel. Leta 890 je bežala nemška vojska v neredu nazaj.

Svetopolku torej ni sam mogel do živega. Tu mu pride grozna stvar na misel.

Vzadi za Karpati je živelo divje madžarsko ljudstvo podobno Huncem in Obrom. Arnulf je zvedel, da so Ogri lahki jezdeci, dobro izvežbani streleci na lok. Kaj če bi poklical Ogre na pomoč?

In Arnulf je poslal poslance k Ogrom s prošnjo za pomoč zoper Slované.

Ogri ali Madžari.

Hujši udarec ni mogel zadeti Slovanov in posebej še Slovencev, kakor prihod divjega ogrskega ljudstva.

Ogri so živeli med Volgo in Uralom, globoko na Ruskem ob meji Azije. Iz Azije so prihajala vedno nova ljudstva, ki so se tlačila in gonila drugo za drugim kakor morski valovi.

Ogri so živeli v vednih bojih in izbrali so si vojvoda Arpada. Bližali so se vedno bolj Karpatom. Hodili so pomagat tudi carigrajskemu cesarju in zdaj so dobili Arnulfovo vabilo, naj pridejo nad Slovence ob Donavi.

Donavska velika ravnina je bila za Ogre posebno primerna. Tisoč let je zdaj, kar so se razlili Ogri po toh ogromnih nižavah, kjer je bivalo poprej redko sejano slovensko ljudstvo z ostanki Obrov, ki se ogrski sili niso mogli ustavljati.

Ogri so si podvrgli to ljudstvo, ki jim je moralo služiti. Nikdar se ni otreslo več ogrskega jarma.

Slovenci so zgubili velikanske pokrajine na Ogrskem. Zadnji ostanki tukajšnjega Slovenstva so še Slovaki in Prekmurci, tisočletni hlapci Madžarov.

Ogri so krivi, da so Slovani danes popolnoma razcepljeni. Ogri so se vgnzdili na sredo med Slovane, v slovansko srce in razcepili slovanske rodove na 2 dela, na severne in južne Slovane. Od druge (zahodne) strani so pomagali Ogrom Nemci, ki so se pomikali dol ob Donavi in so napravili skupaj z Ogri večno zagvozdo med Slovani. Slovenci, Hrvatje in Srbi bi se dotikali drugače še danes Čehov, Slovakov, Poljakov in Rusov, če bi nas ne bili razklali Nemci in Ogri.

To je torej najhujši udarec za Slovence in vse Slovane.

Ogri in Nemci uničijo slovansko državo.

Med leti 889—896 so zasedli Ogri sedanjo Ogrsko, ki je dobilo po njih ime. Takoj so se zagnali ob Svetopolkovo državo, pri čemur jim je pomagal Arnulf z nemške strani.

Pa dokler je dihal Svetopolk, branil se je z močno roko in odbijal Ogre in Nemce. Toda v najnevarnejšem času je umrl Svetopolk leta 894.

Njegovi sinovi pa niso bili složni in kmalu je propadla država.*) Klanja in požiganja po slovenskih krajih ni bilo konca, vsa Panonija je bila opustošena in vse delo zadnjih srečnih let je bilo uničeno.

*) Svetopolk je čutil, kaj se bliža njegovi državi; pripoveduje se, da je zbral ob smrti svoje sinove in jih opominjal k edinosti in ljubezni. Sinovi pa niso ubogali očeta, branili so se vsak za se in podlegli združenim Ogrom in Nemcem v letih 904—907.

Po trudu sv. Cirila in Metoda ni ostalo niti sledu, saj se je potrudila zato nemška »kultura« skupno z Ogri.

Po letu 907 se ne imenuje nikdar več slovanska država na Ogrskem.*)

Toda zdaj je prišla vrsta na Nemce. Grozno se je maščeval na Nemcih greh, da so poklicali Ogre zoper Slované.

Ogri proti Nemcem.

Arnulf je menil, da se lahko oddahne, ko se je znebil nevarnega slovanskega sosedu. Ta nevarnost je minila, toda prišla je druga, hujša.

Ogri so prišli, odšli pa niso več.

Iz svoje nove ogrske domovine so napadali vse sosednje dežele in jih poplavljali z ognjem in mečem.

Že leta 900 so razsajali po alpskih deželah.

Leta 901 so se razlili po Korotanu in Kranjskem.

Leta 902 so napadli Moravsko.

Leta 903 pa so obiskali Bavarsko prvokrat.

Celo v Italijo so hodili skozi slovenske dežele.

Leta 907 (28. junija) so uničili veliko nemško bavarsko vojsko. V bitki je obležalo mnogo duhovnikov in posvetnih velikašev.

Nemcem se je hudo poplaševalo njihovo poprejšnje surovo počenjanje. Nemška država je vsled bojev tako oslabela, da so Madžari in polabski Slovani leta 908 lahko razsajali brez skrbi po vsem Nemškem.

*) Ravno 1000 let je torej od konca te države.

Nemški vladarji so morali odsihdob plačevati Ogrom davek, dokler jih ni premagal Oton I. leta 955 pri Augsburgu na Bavarskem.

Rod Karla Velikega, ki je zadejal Slovincem tolike hudega, je izmrl že leta 911.

Od Slovencev in Slovanov so dobili Ogri omiko.

Ogri niso obdelovali zemlje, pač pa so redili konje in govedo. Zlasti pa so bili ribiči in lovci. Prebivali so v šotorih, pozimi pa v kočah, spletenih iz protja. Bili so male postave, nosili so ostrižene glave, le na temenu so si puščali lase v kite. Bili so neznanu surovo ljudstvo, jedli so surovo meso in pili kri. Pravi se celo, da so jedli človeško meso in rezali srca iz ubitih sovražnikov. Toda jahači so bili zelo dobri in izvrstni strelci. Usmiljenja niso poznali nikakega. Zato ni čuda, da so se jih bali kakor «satanovih otrok». Prihruli so nepričakovano in zopet izginili, ko so opravili svoj krvavi posel. Dolgo se je mislilo, da so nepremagljivi in da jim pomaga sam pekel.

Ko pa so dobili Ogri leta 955 svoje zasluženno plačilo v imenovani bitki pri Augsburgu, so morali mirovati. Bili bi se popolnoma uničili, ako bi se ne privadili mirnemu življenju. Od Slovencev so se naučili poljedelstva in obrti, od njih so sprejeli višjo omiko in mnogo besed. Slovenskih besed je do danes v ogrskem jeziku vse polno, kar je dokazal slovenski učenjak Franc Miklošič. *)

*) Take besede so brana (borona), brazda (barazda), grablje (gereblye), kosa (kasza), kopača (kapa), pezdirje (pozdorja) itd. itd.

Tako se se Ögri otresli divjaštva in postali s pomočjo Slovencev in Slovanov omikanejši narod. Tudi kristjanstvo se je razširilo med njimi, posebno okoli leta 1000, ko je vladal Štefan (Sveti) kralj.

Sosedje Slovencev v 10. stoletju.

Poleg Nemcev smo dobili torej nove sosede, *Ogre*. Ögri so si ustanovili kraljestvo, ko so bili po mnogih izgubah prisiljeni k mirnejšemu življenju. Celu umirili se niso nikdar in sovraštvo proti Slovanom so si ohranili do danes.

Na jugu in vzhodu imamo od nekdej za sosede bratsko *hrvatsko pleme*. Hrvatje so se v 9. stoletju osvobodili carigrajskega gospodstva, sprejeli so rimsko krščanstvo in slovanski jezik pri službi božji. K Hrvatom so pribežali mnogi izgnani duhovniki iz Svetopolkove države, posebno pa nesrečni panonski Slovenci, ki so jih pregnali Ögri. Hrvatski knezi so se v 10. stoletju tako omogli in ojačili, da so dosegli naslov *kralja*. Njihova moč je segala ob morju dol do Dubrovnika in še celo Benečani so jim plačevali davek. Rimski duhovščina iz Dalmacije se je trudila, da bi izpodrinila slovanski jezik iz cerkve, toda na Hrvatskem to takrat ni šlo.

Vzadi za Hrvati so si ustanovili *Srbi* in *Bolgari* lastni kraljestvi in postali nevarni sosjedje Carigradu.

Na laški in primorski strani smo imeli sosede *Benečane*, živahno trgovsko državo.

Nastanek in razvoj slovenskih dežel.

Največji del slovenske zemlje je obsegalo Koroško (Korotan). Meje te velikanske dežele pa so se vedno spreminjale, posebno v vojskah z Ogri. Bila je združena z bavarskim vojvodstvom, leta 976 (952?) pa je postalo Koroško samostojna vojvodina.

Vojvodi te dobe niso bili Slovenci, ampak nemškega rodu. Poleg vojvod pa so bili v deželi še drugi neodvisni gospodje, razni škofje, posestniki velikih zemljišč. Na ta način se je Koroška dežela vedno drobila in spreminjala.

Od Koroškega se je najprej odcepilo Štajersko, ki je postalo okoli leta 1180 samostojna vojvodina.

Kranjsko je bilo zelo razkosano. Prvotna Kranjska grofija je obsegala le Gorenjsko in del Dolenjskega in je spadala od leta 976 h koroški vojvodini. Toda tudi kranjski grofje so hoteli postati sami svoji.

Za to grofijo so se trgali razni nemški velikaši in oglejski očaki in so izpodrivali drug drugega. Počasi je postal rod Sponheimcev največji gospodar na Kranjskem, a vendar je bilo poleg njega vse polno razkosanih posestev in gospodarjev. Od leta 1516. se imenuje tudi Kranjsko vojvodina.

Istra je menjavala pogostoma svoje gospodarje, posvetne in duhovne. Najmočnejši posestniki so bili oglejski očaki, Benečani, hrvatski kralji ter goriški grofje.

Cerkvena posestva so bila povsod popolnoma svobodna. Vladarji so hoteli tako, ker jim je bila duhovna gospoda bolj udana kakor posvetna, ki se jim

je včasih celo upirala. S pomočjo duhovne gospode so hoteli vadarji oslabiti kneze, grofe in vojvode.

Cerkveni dostojanstveniki so bili torej samostojni vojvodi na svojih posestvih. Škof je bil obenem knez, odtod izvira naslov »knez in škof«.

Edinstvo slovenskih dežel.

Delitev Korotana — skupne slovenske velike dežele — v mnogo majhnih dežel (Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško, Istra) pomeni veliko škodo za celokupnost in državno idejo Slovencev. Nemška cesarska politika je drobila nalašč našo veliko deželo Korotan, da bi jo oslabila.

Naše dežele pa so ostale tudi po delitvi v tesni zvezi med seboj. V ljudstvu in pri vladi se je ohranilo prepričanje, da so narodne meje pri Slovencih obenem tudi politične meje. Ta ideja *edinstva slovenskih dežel* je vodila nemške Franke, ko so pustili vse Slovence pod eno upravo. Ta ideja nam razlaga, zakaj se je priklopila Istra h Korotanu in ne k bližnji Italiji. Ta ideja nam razlaga, zakaj so avstrijski vladarji združili zopet vse slovenske dežele v eno celoto, v takozvano »Notranjo Avstrijo«, ki je imela osrednjo vlado v Gradcu. Skoro iste dežele je združil pozneje zopet Napoleon v eno celoto, kraljestvo »Ilirijo«.

Korotan je obsegal slovenske in le slovenske pokrajine in je ohranil, četudi združen nekaj časa z Bavarskim, svojo samostalnost, lastne vojvode in svoje ustanove. Tudi narodno življenje se je ohranilo še dolgo prosto tujih uplivov. Samozavest Slovencev ni

opešala do leta 976, ko je postal Korotan zopet edinstvena slovenska vojvodina. Toda odslej je bilo več nevarnosti za narodnost in zavednost, ko poprej, popolnoma pa ni izginila kljub vedno večji razkosanosti. Dežele so se čutile tudi po delitvi kot slovenske, ohranilo se je pogostoma narodno plemstvo. Kot slovenski plemiči se nam imehujejo Negomir v Porečah pri Celovcu, Bojan, Pužman, Bistriški Volkun, Benko itd. Nemški vitez Ulrik Lichtensteinski je potoval l. 1255 po Koroškem in Štajerskem in povsod ga je pozdravljalo plemstvo v domačem slovenskem jeziku, v katerem so prisegli tudi vojvodi.

Ideja edinstva slovenskih dežel ni popolnoma izumrla nikdar in je do danes najvažnejša točka slovenskega narodnega programa.

Ponemčevanje na Slovenskem.

O ponemčevanju se je govorilo že ob mnogih prilikah. Nemški vladarji so darovali posebno cerkvam in samostanom zemljišča in kmetije. Nekateri samostani so dobili kar na stotine slovenskih kmetij, poleg njih pa še toliko prazne zemlje, da so lahko naseljevali med Slovenci svoje nemške kmete, rokodelce, obrtnike in hlapce. Nemcev je prihajalo med naše ljudstvo posebno mnogo rudarjev in kovačev, pa tudi uradnikov. Kjer se jih je naselilo le malo med slovenskimi kmeti, tam so se po letih poslovenili kakor na primer na Gorenjskem. Drugod pa so se ohranili kot Nemci, kjer jih je bilo mnogo, in v takih krajih je zginilo med njimi staro slovensko domače prebivalstvo. Tako se je

ponemčil Gradec in vse gornje in srednje Štajersko, gornje Koroško, tako večina naših mest.

Tudi po čistih slovenskih krajih se je začel kazati močen nemški vpliv. Ljudstvo je pozabilo na stara domača imena, kakor Bogdan, Gojko, Branko, Dragotin, Miloš, Radivoj, Sava, Stanko, Stojan, Cvetko, Stanislav, ali ženska, kakor Vida, Draga, Zorica, Slava, Ljudmila itd.; naša deca je dobivala pri krstu samo nemška imena Janez, Franc, Jožef, Gera, Zefa, Mica itd., ki so še dozdej v navadi. Slovenske navade so se umikale tujim, *slovenska svoboda je morala umreti* a na njeno mesto je stopila *nemška tlaka*.

Tukaj se spomnimo še nemške naselbine *Kočevja* na Kranjskem. Ta pokrajina je bila do 14. stoletja še neobdelana in brez prebivalstva. Krog leta 1360 so privedli sem nemške uporne kmete za kazen in potomci teh upornikov so današnji Kočevarji.

Ponemčevanje pri drugih Slovanih.

Da vidimo jasneje, kako se je nekdej delalo za nemštvo, pogledjmo še nekoliko poročil o ponemčevanju pri drugih Slovanih.

Meklenburško, zdaj celo nemška dežela, je bila slovanska zemlja. Leta 1140 je poslal Adolf iz Holsteina poslance v severne nemške kraje, ki so vabili nemške družine na Meklenburško. Obljubil jim je širne najplodovitejše kraje, kjer je rib in mesa v izobilju. To poroča Helmold, ki pravi na drugem mestu svojega poročila tako:

Zdaj v 12. stoletju so Slovani povsod uničeni in razbiti, ker je dal Gospod našemu (nemškemu) vojvodi in drugim knezom svojo srečo in blagoslov. Od morja je prišlo nebrojno krepkih mož, da zasedejo slovanske pokrajine, da zidajo mesta in cerkve in tu obogaté.

Kako se je ponemčevalo Braniborsko, Lužica in Slezko, pripovedujejo nam natančno zgodovinski viri. Saj so nekateri slovanski knezi sami radi videli nemške trgovce in obrtnike v svojih krajih, kateri so jim plačevali visoke davke.

Nemški škofje so preganjali Slovane večinoma zaradi tega, ker se Slovani niso hoteli navaditi *nemške tlake in plačevanja desetine*. Škofje so svobodoljubne Slovane kratkomalo iztrebili s pomočjo grofov. Mnogi Slovani so rajši zapuščali domovino ter odhajali s praznimi rokami v druge slovanske dežele, da bi jim ne bilo treba hlapčevati Nemcem ter jim plačevati desetine.

Kdor je ostal, je bil sužnik. Nemški gospod ga je spominjal o vsaki priliki, da je sužnik in hlapec. Če se je hotel Slovan ženiti, je moral prositi gospoda dovoljenja in snubiti je smel le sužnjo in še plačati nek poseben davek. Tudi otroci so bili sužnji. Gospod je lahko počel ž njimi, kakor se mu je zljubilo, lahko jih je prodajal, zastavljal, daroval, zamenjaval za druge ljudi ali tudi za živino itd. Pri tem pa so plačevali Slovani take davke, da niso zmagovali.

Ali je čudež, da se je rodilo v slovanskih srcih sovraštvo zoper Nemce? L. 1170 se je izdal na Šverinskem ukaz, da se mora Slovan opravičiti, če se sreča

z Nemcem na kakem skritem kraju, zakaj je tu. Če Nемеc ni zadovoljen z odgovorom, lahko obesi Slovana takoj na bližnjem drevesu. Slovani sploh niso imeli nobene pravice. Slovenski knez je prišel snubit hčer mejnega grofa Bernharda, pa je dobil odgovor, da se sorodnica nemškega vojvode ne daje *psu* za ženo. Tako poroča Adam Bremenski.

Kmalu so *prepovedali Nemci slovenski jezik na sodišču, v uradu in v cerkvi.*

Današnje nemško cesarstvo (Prusko itd.) leži na nekanjih slovanskih, zdaj ponemčenih tleh.

Višji se prepirajo, ljudstvo pa trpi.

Nemške plemenite in vladajoče rodovine so si bile vedno v laseh. Pri tem pa je trpelo največjo škodo nižje ljudstvo.

Kaj nam pomaga, če se danes brigamo za ta ali oni nemški rod, kako in kedaj si je prilastil posestva na Slovenskem? In zgodovinske knjige nam skoro nič drugega ne pripovedujejo, naša mladina v šolah nič drugega ne sliši, ko prazno zgodovino plemenitih hiš.

Kdo pa se vpraša za zgodovino ljudstva?

Ljudstvo je živelo v bedi in uboštvu. Kupčije in obrti je bilo v tej dobi (pred križarskimi vojskami) tako malo, da skoro ni vredno o tem govoriti. Kmetsko ljudstvo pa so odirali neusmiljeni grajščaki.

Od nikoder ni bilo upanja, da bo kedaj boljše. Narobe. Vedno več ljudi je postopalo brez zaslužka — postajali so razbojniki, nevarni bogateu in ubožcu.

A niti grajščaki niso izhajali s svojim imetjem, zavidali so drug drugemu in so se pretepali med seboj.

V tem pa so nastale križarske vojske.

Kako so se začele križarske vojske?

Ljudstvo je bilo krog leta 1000 zelo pobožno. Takrat se je sploh mislilo, da bo kmalu konec sveta in sodni dan. V tej dobi je oživila zopet navada, hoditi na *božja pota*. Daleč je hodilo ljudstvo, najrajši v Rim (v Romo), zato se imenuje hoja na božjo pot *romanje*. Za najsvetejšo božjo pot pa je veljalo romanje v Sveto deželo, kamor je hodilo tudi mnogo Slovencev po kopnem in po morju.

V 11. stoletju pa so osvojili Palestino Turki, zagrizeni sovražniki krščanstva, ki so delali romarjem vse možne zapreke. Leta 1057 so pobili v Palestini nekaj stotin slovenskih romarjev. Nazadnje so Turki romanje sploh prepovedali, skrunili so svete kraje, izganjali in morili kristjane.

Po vsej Evropi se je takrat raznesel glas, v kakšnih stiskah da žive kristjani v Palestini, kako nečloveško gospodarijo Turki po tej deželi. Papeži so začeli klicati v boj, na obrambo. Tako so se začele križarske vojske, ki so trajale skoro dvesto let (od l. 1095 do l. 1291). Vojščaki, ki so hodili na Jutrovo v boj zoper Turke, so si pripenjali na desne rame križe iz rdečega sukna in so se imenovali zaradi tega *križarji*.

Koristi križarskih vojsk.

Križarske vojske niso imele dobrih uspehov. Turki so še ovladali Palestino, kristjani pa so zgubili več stotisočin bojevnikov.

A vendar so nam križarske vojske mnogo koristile.

Zdaj se je razvilo *vitežtvo* z mnogimi lepimi navadami. Plemenitaši, ki so se že od nekdanj radi pretepali med seboj, so začeli služiti sveti stvari s svojim orožjem in niso preganjali odsihdob tako neusmiljeno nižjega domačega ljudstva.

Tudi *mestom* so mnogo koristile križarske vojske. Mesta poprej niso imela pravic in svoboščin. Meščani so bili podložniki grajščakov in škofov in opatov ravno tako kakor kmetje po vaseh. Za križarskih vojsk so pa meščani obogateli, ker je oživela obrtnija in trgovina in so si nakupili raznih pravic.

Odsihdob so se lahko razvijala mesta.

Križarske vojske so olajšale tudi *kmetom* težko stanje. Na papeževo besedo je moral spustiti grajščak vsakega kmeta, ki je šel na Jutrovo kot križar. Kmetje so zato radi hodili na vojske, saj življenje doma ni bilo nič boljše ko na vojski. Če so se povrnili kdaj v domovino, so dobili popolno svobodo, ki jo je zagotovil papež. Doma je začelo primanjkovati delavcev, zato so morali grajščaki bolj milo ravnati s kmeti, drugače bi jim zbežalo vse na vojsko.

Ljudstvo je odhajalo tudi v mesta, kjer je dobivalo svobodo in si služilo kruha kot delavstvo ali obrtništvo.

Odsihdob je hiralo grajščinstvo vedno bolj in bolj, *meščanstvo* pa se je *dvigalo*. Cesarji in papeži so zgubljali svojo moč, ki so jo imeli za križarskih vojsk.

Začetek naše vladarske hiše. Rudolf in Premisel Otokar.

Leta 1273 so zvolili nemški knezi po dolgih nemirih in homatijah kraljem *Rudolfa Habsburškega*, pradedu naše cesarske rodovine. Rudolf je bil do tega leta priprost grof, ki ni bil ne posebno bogat, ne mogočen. Toda bil je hraber, pobožen in priljudnega obnašanja.

Rudolf je obrnil svojo moč najprej zoper mogočnega češkega kralja *Premisla Otokarja*, ki je v letih 1250—1260 pridobil in združil vse slovenske dežele do Jadranskega morja s češko krono. Premisel Otokar je bil tudi odločen, pobožen in neizmerno delaven kralj, ki je ljubil zunanjo sijajnost, pa znal tudi dobro gospodariti. Le eno napako je imel, da je preveč ljubil nemške navade in nemški jezik, s čemur je zelo škodoval češki in slovenski narodnosti. Otokarju so knezi že prej ponujali nemško krono, toda Otokar ni maral za to čast, ki bi mu prinesla le sitnosti in skrbi. Proti Otokarjevi volji so izvolili potem knezi Rudolfa Habsburškega.

Rudolf je pozval nato Otokarja, naj se odreče slovenskih dežel. Otokar tega ni storil in začela se je vojska. Rudolf si je pridobil skrivaj nemško gospodo in tudi nekaj čeških plemenitašev, zato se je čutil Otokar preslabega in je odstopil Rudolfu dotične dežele.

Ker pa je Rudolf Otokarja prehudo ponižal, se je začela pripravljati nova vojska. Češki kralj je bil preveč užaljen. Toda niti zdaj mu ni bila sreča mila. V bitki dne 26. avgusta 1278 je padel Otokar, ki ga je bil izdal poveljnik Milota. Otokar ni hotel preživeti svoje nesreče, zagnal se je v najhujši metež in padel kot pravi junak.

S tem so prišle slovenske dežele pod vladu Habsburžanov, pod katero so ostale do danes. Leta 1278 so Slovenci prvič prelivali kri za habsburški rod.

Cesar Rudolf.

Rudolf je skrbel za mir in red v državi. Obiskal je tudi Štajersko, kjer mu je obljubila višja duhov, ščina s plemenitaši zvestobo v imenu Štajercev, Korošcev in Kranjcev.

Z novimi priborjenimi deželami pa Rudolf ni mogel razpolagati po svoji volji. Sklenil pa je, da jih ne izroči nikomur drugemu, nego svojima sinovoma, ker je hotel pridobiti svojemu rodu večjo oblast. Državni knezi so se dolgo obotavljali. Rudolf pa je bil previden politik, ki si je pridobil najprej cerkveno višjo gospodo. Dne 27. grudna 1282. leta je zbral Rudolf vse državne kneze v Augsburg in izročil pred njimi svojima sinovoma Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko. Tudi Koroško bi si bil rad podržal za svojo hišo, toda ni še šlo. Koroško je dobil tirolski grof Majnhard.

Hud nered je bil takrat povsod po slovenskih deželah, posebno na Koroškem. Rudolf je zato strogo

ukazal, da se mora takoj zapreti in obesiti vsak, kdor moti mir v deželi. Bilo je tako hudo, da je nadškof prepovedal javno božjo službo po vsej deželi.

Rudolf je bil oster, pravičen sodnik in ljudstvo ga je ljubilo. Mnogo mičnih pripovedek se pripoveduje o njem.

Rudolfovi nasledniki in združitev slovenskih dežel.

Cesar Rudolf je umrl l. 1291. Njegov sin Albreht, ki je podedoval Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko, je bil neprijazen in se ni znal prikupiti ljudem. V podedovanih deželah je imel vedno vse polno bojev. L. 1298 je postal cesar, toda za 10 let ga je umoril njegov lastni nečak Ivan.

Albreht je imel pet sinov. Sinovi so si pridobili tudi Koroško (1336) in Oton se je dal umestiti na vojvodskem prestolu po starodavnem domačem slovenskem običaju.

Rudolf IV. (1358—1365) je ustanovil mnogo mest (tudi Rudolfovo — Novo mesto na Kranjskem). Njegovi nasledniki pa so se prepirali med seboj, vsled česar so zelo trpele dežele.

Leopold III. (1365—1386) si je pridobil l. 1374 *vzhodno Istro, Pivko in Metliko*, l. 1382 pa še *Trst z okolico*, za slovensko zemljo najvažnejše pomorsko mesto.

Po njegovi smrti je bil *Ernest Železni* vladar slovenskega naroda. Bil je zadnji vojvoda, ki se je upejal po domačem obredu. Poznejši vojvodi niso znali več slovenski in se niso brigali za slovensko ljudstvo.

Celjski grofje.

Slavna je doba celjskih grofov v slovenski zgodovini.

Celjski grofje so bili starodaven rod, najbrž slovenskega pokolenja, ki so si razširili oblast in imetje po vsem Slovenskem in Hrvatskem. Povsod so imeli srečo, v vojskah in ženitvah, in moč se jim je množila leto za letom. Cesarji so čutili, da so jim celjski grofje zelo potrebni, ki so jim pomagali v raznih neprilikah z denarjem in vojaško pomočjo, zato so jim dajali mnogo pravic in jih povzdigovali. Krog leta 1400 je bil celjski grof že kranjski glavar. V svoji grofiji je Celjan sodil sam in imenoval lahko sam svoje sodnike in uradnike. Čim močnejši so bili Celjani, ki so se imenovali »bani slovenskih dežel«, tem manj moči in veljave je imel cesar v slovenskih deželah. Nazadnje so začeli celjski grofje postopati proti cesarju tako odločno, da je bilo jasno, da hočejo biti sami svoji vladarji. Višji oblasti avstrijskih vojvod se niso hoteli več pokoravati, ampak so jim jemali po vrsti grajščine in posestva po Štajerskem in po Kranjskem. Vsled tega so se vneli hudi boji, v katerih se je prelilo mnogo slovenske krvi. A Celjani so bili močnejši že ko cesarji. Cesar Friderik se je pogodil s celjskim grofom Ulrikom, da se Celjani in Habsburžani medsebojno podedujejo, če izmre kateri teh dveh rodov. In ta pogodba je obveljala.

Grof Ulrik se je na nesrečo začel vtikati tudi v ogrske zadeve in Ogri so imeli zaradi tega nanj hudo

jezo. Ko pa je postal l. 1456 Ulrik na Ogrskem kraljev namestnik, se surovi Ogri niso mogli več brzdati in so ga ubili v Belemgradu, ko se je prišel s Slovenci bojevat zoper Turke.

Ulrik je bil zadnji celjski grof in ni imel otrok.

Po pogodbi je dobil torej habsburški rod vsa celjska posestva na Štajerskem in Kranjskem.

Pomen celjskih grofov za Slovence.

Celjski grofje so imeli namen, da postanejo popolnem samosvoji gospodarji v svoji grofiji. Iz te velikanske grofije so hoteli ustvariti slovensko jugoslovansko samostojno državo. Radi so se imenovali slovenski knezi. Celjani bi bili izvršili prav gotovo to visoko misel, če bi ne bili ubili Ogri Ulrika, zadnjega potomca tega rodu. In če bi bili postali celjski grofje jugoslovanski (slovansko-hrvatski) vladarji, potem bi imele danes naše dežele popolnoma drugačno lice.

Slovensko ljudstvo je ljubilo celjske grofe in je živelo v prijateljski dotiki z njimi. Ljudstvo je gotovo pričakovalo boljših časov pod Celjani. Njihova dela se proslavljajo še zdaj v narodnih pesmih in pripovedkah, n. pr. o teharskih plemičih, o Frideriku in Veroniki Deseniški, o Friderikovem stolpu itd. Mnogo činov, ki se pripovedujejo o bajnem kralju Matjažu, je v zvezi z delovanjem slavnih celjskih grofov.

Kralj Matjaž.

Saj ste že slišali lepo pripovedko o kralju Matjažu, ki spi v zeleni gori, kjer čaka prilike, da udari s črno vojsko na vse sovražnike Slovencev in da bo se spet vrnila zlata doba našemu narodu. . . .

V tej pripovedki se kaže spomin na ogrskega kralja Matjaža, zaščitnika slovenskega ljudstva. Celjskih gospodov ni bilo več. Narod je obrnil svoje oči na krepkega ogrskega kralja, ki se je bojeval srečno zoper Turke in čuval ljudstvo zoper nasilnost in samovoljo plemenite gospode.

Za kmeta so bili to hudi časi, ko je bil podložnik plemenitašev. Plemenitašu je obdeloval polje, njemu služil, njemu nosil davek, plemenitaš mu je sodil, plemenitaš je bil gospodar, zoper katerega se ni mogel pritožiti podložnik. Nemški cesarji niso imeli časa, da bi se brigali za kmeta. V tem pa so začeli siliti še Turki z ognjem in mečem v naše kraje. Kmetje so bili torej v obupnem položaju, iz katerega so se rodili kmalu *kmetski panti*.

In v tej dobi je zavladal na Ogrskem kralj Matjaž ki je ukrotil Turke in Nemce in branil ljudstvo. Imel je dobro vojaštvo, jedro njegove vojske je bila t. zv. *črna legija*. Davke je Matjaž pravično razdelil in mir in blagostanje sta zavladala po državi.

32 let je vladal kralj Matjaž in pod njim si je odahnil velik del slovenskega naroda. To je bil kralj, kakršnega je hotelo ljudstvo imeti. Zato še živi spomin na njega, ker ljudstvo noče verjeti, da bi umrl tako

dobrótljiv vladar. Nek pregovor pa pravi: »Umrl je kralj Matjaž, z njim je umrla pravica.«

Kralj Matjaž je umrl l. 1490.

Turki.

Leta 1356 so prekoračili Turki na splavih morje pri Carigradu in stopili na evropska tla. Kmalu so postali strah vse Evrope. L. 1389 so potolkli Srbe na Kosovem polju in 7 let pozneje ogrskega kralja ob dolnji Donavi. Na to so se razlili Turki po vsem Ogrskem in jedna tolpa je prodrla ob Dravi gor celo pred Ptuj. Takrat so Turki stopili prvič na slovensko zemljo.

Odsihdeb so napadali slovensko zemljo redoma. Čeravno je stala med Turki in Slovenci še Bosna in Hrvatska, vendar ti deželi nista imeli moči, da bi odbijali urne roparje, ki so plenili, požigali vasi in mesta, skrunili cerkve, morili ljudi brez razločka starosti in spola in vodili s seboj v sužnost na tisoče mladih ljudi.

Leta 1408 so prišli Turki prvič na Kranjsko, kjer so pogazili okolico krog Metlike in Črnomlja.

Grozni napadi so se ponavljali skoro vsako leto, nektera leta tudi po večkrat. Nagloma so dirjali po dolinah in se razlivali na vse strani. Gorje kraju, ki ga je zadela ta šiba božja.

Mladino, ki so jo lovili po naših deželah, so si doma skrbno vzgajali za turške vojake (janičarje) in uradnike. S krepkimi dečki so ravnali zelo lepo, trgali jim iz srea vero in spomin na očetovski dom, namesto

tega pa so jim vcepljali udanost do turške gospode, strast za turško vero in sovražstvo do krščanstva.¹⁾ Ni torej čuda, da so besneli janičarji proti lastnim svojim bratom. Že takrat se je rodil pregovor, da je poturčenec hujši ko Turek, ki velja do danes.

Dobrih 200 let so trajali turški napadi na Slovensko.

Kmetje in obramba v dobi turških napadov.

Kmetsko ljudstvo je trpelo največ, ker ni imelo trdnih varnih mest in gradov. Trdnjave so puščali Turki najrajši pri miru, ker se niso hoteli muditi. V trdnjavah pa so bivali le grajščaki in meščani, ki se niso mnogo menili za ljudstvo.

Kmetje so si morali pomagati sami. Na visokih gorah so se zažigali kresovi, če je pretila turška nevarnost. Kresovi so bili znamenje, da se je treba umakniti v *tabore*, t. j. utrdbe na gorah, v gozdih ali pa cerkve, obdane z močnim zidom. Tukaj se je shranilo toliko živeža, da so lahko živeli ljudje nekoliko tednov. Če so Turki naskočili zid, borili so se možje, žene in otroci pa so molili. Če se je odbil vsaj prvi napad, je bilo že dobro, saj so Turki imeli večinoma malo časa za obleganje.

Lažje so se branili ljudje na skalah in pečinah.

Kje pa je bil takrat cesar, kje cesarska vojska? V tej dobi še ni bilo v državi pravega reda. Vsaka

¹⁾ Prim. povest J. Jurčiča: „Juri Kozjak, slovenski janičar“, Sketovo „Miklovo Zalo“ in druge povesti iz dobe turških bojev. Mnogo imamo tudi narodnih pesmi o teh bojih.

dežela je skrbela le zase, za sosede se ni mnogo brigala. Cesar je bil slaboten, in ni mogel pomagati, če bi tudi bil rad. Cesarji so ljudstvo sicer spodbujali na obrambo, o stroških pa niso hoteli ničesar slišati. Za deželno obrambo se je pobiral nov davek.

Slovenske dežele so se morale torej braniti same. Tapatam se je res posrečilo, da je odbilo ljudstvo kak turški naskok. Ljudstvo je uničilo več turških družin, kakor na primer v Hrušici na Kranjskem l. 1491.

Nazadnje se je ustanovila na hrvatski meji t. zv. Vojaška Krajina (Granica), kjer so se naselili stražarji na turški meji. Tukaj so se izurili naši najboljši generali v turških vojskah Jurij Jurišič, Kacijanar, Herbert Turjaški, Janez Lenkovič, Ungnad, Nikolaj Salm in drugi.

Od leta 1530 naprej so začeli uhajati kristjani iz turških pokrajin na Hrvatsko, Kranjsko in v Dalmacijo. To so bili t. zv. *Uskoki*, ki so dobili pri nas v Gorjancih, na Krasu in tudi drugod varna bivališča. Uskoki so bili surovi in precej divji vojaki, ki so radi hodili plenit na Turško, kakor Turki k nam.

Ob mejah ni bilo nikdar miru; če sta sklenila cesar in sultan tudi mir, turški obmejni paše se niso brigali veliko za to, ampak hodili so ropat na svojo pest na Hrvatsko, Kranjsko, Štajersko in Ogersko, kolikor je bila last Habsburžanov. Posebno bosenski paše se niso menili ne za sultana, ne za cesarja.

Kmetski punti.

Ljudstvo je živelo v obupnem položaju pod trdo vlado grajskih gospodarjev. Davki so naraščali zaradi mnogih vojsk in nevolj, a vse to je imel kmet na svojih ramah, »da je komaj dihal«. Gospodi je hodil na raboto, kjer se je ravnalo z njim, kakor s psom, doma pa mu je zaostajalo delo. Ko pa so prihrumeli Turki, zaprla se je gospoda za varnimi zidovi, le kmet ni imel zavetišča, le njemu se je pomandrala pšenica in zažgala koč. A kljub temu je moral dajati desetino in vedno večje davke.

Ali je čudo, da se je končno razsrdila kmetska misel: »Zakaj ti naj plačujem in delam, ko me samo tepeš in se v sili ne zmeniš zame?..«

Mrmranje je naraščalo v glasne pritožbe in nazadnje v punt.

Prve vstaše so lahko razganjali grajščaki s svojimi hlapci in si jih spet pokorili, toda nezadovoljnosti niso utišili.

Prvi večji upor je bil na Koroškem l. 1478. Kmečke trume so napadle in pregnale nekaj grajščakov. Na nesrečo pa so pridrveli ravno Turki v deželo. Kmetje so se jim ustavili sami v bran, toda Turki so jih pobili in konec je bilo prvega punta. Grajščaki pa so z novim pogumom divjali, zapirali uporne kmete v globoke grajske kleti in jih mučili.

Ker je za vojske zoper Turke bilo treba mnogo denarja, začel se je pobirati nov davek, takozvani turški davek. To novo breme so naložili grajščaki se-

veda zopet kmetom. Podložniki že niso zmagovali več. Najhuje se je godilo kmetom, ki so bili podložniki kočevskega grofa Turna. V hudi sili so kmetje ubili tega grofa.

To je bilo znamenje za *drugi punt* l. 1515, ki se je razširil bliskoma po vseh slovenskih pokrajinah.

Kmalu se je zbralo do 30.000 upornikov, ki so zahtevali staro pravico, »staro pravdo«. Uporniki so poslali k cesarju poslance, a cesar jih je samo opominjal k miru ter jim obljubil, da zapove grajščakom, da bo ostalo vse pri »stari pravdi«. Grajščaki pa se cesarjevi zahtevi niso hoteli ukloniti in zato je zadivjal 2. punt. S kosami, puškami, sekirami so pobijali kmetje gospodo, gostili se v gradeh z grajskim vinom in napadali grad za gradom 3 mesece.

A tudi grajščaki so se združili, poklicali si pomoč cesarskih vojakov in premagali kmetske čete na mnogih krajih. Kruto in neusmiljeno so ravnali z uporniki. —

Tudi v drugem puntu so torej imeli uporniki slabo srečo.

Grajščaki so jim naložili za večno kazen nove težke davke, ki so jih nosili kmetje v tihi jezi kakih 60 let.

In izbruhnila je *tretja velika vstaja* l. 1573., ki jo je povzročil najbolj neusmiljeni grof Tah na Hrvatskem. Kmetje so se dogovorili in poslali svoje zaupnike po vsem Kranjskem in slovenskem Štajerskem, ki so klicali in vabili k puntu. Voditelja kmetov sta bila Matija

Gubec in Ilija Gregorič. Zopet se je zbralo do 20.000 upornikov, ki so se razdelili v tri čete. Pa zgodilo se je isto, kar pri drugem punktu: Grajščaki so z voditeljem Joštom Turnom in s pomočjo cesarske vojske pobili kmetske čete; Gubca so vjeli in ga kronali v Zagrebu z razbeljeno krono v zasmeh kot kniečkega kralja.

Ljudstvo torej ni doseglo »stare pravde«. Manjkalo mu je dobrih vodnikov.

Dolgo je zdihovalo ljudstvo še pod grajščinskim jarmom. Nova doba mu je šele nekoliko olajšala težko stanje.

O tem se govori v zgodovini nove dobe.

Važni dogodki in iznajdbe krog leta 1500.

Krog leta 1500 so mesta zelo obogatela in napredovala.

Človeški um je pokazal svetu mnogo imenitnih iznadb, kakor tisk knjig, lep in cen papir, smodnik itd.

Leta 1492. je odkril Krištof Kolumb novi svet Ameriko.

V našem cesarstvu je vladal takrat cesar Maksimiljan, ki se je zelo zanimal za Slovence in mnogo hodil po naših krajih. Maksimiljan si je pridobil leta 1500 tudi *Goriško*. *Odsihdob je torej združen skoro ves slovenski narod pod eno vlado, samo žal, da smo razdrobljeni na mnogo dežel, kar je naša največja škoda.*

Poleg turških vojsk so divjale za Maksimiljana še vojske z Lahii (Benečani).

Leta 1526. so premagali Turki ogrskega in češkega kralja Ludovika II. pri Mohaču. Kralj Ludovik, ki ni imel otrok, je poginil na begu iz grozne bitke. Čehi so si zvolili nato kraljem Ferdinanda Habsburškega, za Čehi pa tudi Ogri in Hrvatje.

Tudi Ferdinand se je moral mnogo bojevati s Turki, ki so prišli l. 1529. oblegat celo Dunaj. Dunaja sicer niso dobili, toda opustošili so popolnoma slovenske pokrajine.

Tretji del.

(Od protestantske do francoske dobe.)

Protestantstvo na Slovenskem.

Na Nemškem se je oglasil menih, profesor dr Martin Luter, ki je začel leta 1517 oznanjati nove verske nauke. Te nauke imenujemo navadno reformacijo, t. j. preosnova, poprava.

Lutrovi nauki so se razširili in ukoreninili po mestih in vaseh. Obračali so se posebno zoper zlorabo cerkvenih odpustkov, zoper post, spoved, duhovniško brezženstvo, redovniške obljube, nerazdružnost zakona, pokorščino cerkvenim glavarjem. Ljudstvo je mamila najbolj takozvana evangeljska *svoboda*, t. j. nauk, da ima vsak človek toliko razuma, da si lahko tolmači sam sv. pismo, ki je edini vir vseh verskih resnic. Luter je Nemcem priredil lep prevod sv. pisma in spisal mnogo poljudnih knjig, ki so se nagloma razširjale in mu pridobivale mnogo prijateljev, posebno med knezi in go-

Kmetje so si razlagali nauke o »evangeljski svobodi« po svoje. Menili so, da bode zdaj konec tlake in desetine, da bodo smeli prosto loviti, ribariti in drvariti, da bodo svobodni in da si lahko izbirajo sami svoje župnike, ki bodo razlagali »čisto besedo božjo«, to je po Lutrovem prevodu sv. pismo.

Slovenci so se kmalu seznanili z Lutrovimi nauki. Slovenca mika vsaka novost, zlasti pa taka, ki govori

o svobodi. Grajščaki so se poluteranili mahoma in silili k novi veri tudi podložne kmete, če niso hoteli pristopiti rade volje.

Odpadli duhovniki pa so razširjali novo vero z besedo in knjigami.

Slovenski protestantski pisatelji.

Med Slovenci se je našlo takoj mnogo imenitnih mož, ki so poleg pridig o »čistem evangeliju« pisali knjige, zlagali pesmi in jih širili med ljudstvom. Najslavnejši slovenski protestantski pisatelj je *Primož Trubar*, ki je poslovenil evangelije, potem pa ves novi zakon in psalme. Razun tega je sestavljal slovenske knjige in molitve, pridige (postile) in zlagal lepe cerkvene pesmi. Prva slovenska knjiga je izšla leta 1550.

Trubarjevo delo je dovršil *Jurij Dalmatin*, ki je preložil vse sv. pismo (izdal l. 1584). Mnogo pisateljev se je oglasilo z raznimi verskimi spisi, *Adam Bohorič* pa je izdal l. 1584 prvo slovensko slovnico.

Da so se začeli Slovenci tako živahno gibati in pisati knjige v domačem jeziku, to zaslugo imajo torej slovenski protestantje v 16. stoletju. V tem oziru jih ne sme nihče krivično soditi. Vsakdor rad pripoznava njihovo koristno delo za našo narodnost. Možje Trubar, Dalmatin, Bohorič, Krelj in drugi njihovi vrstniki so obudili slovenščino in nam ustanovili narodno književnost.

Naši protestantski pisatelji so bili srečni, da so jih podpirali domači in tuji bogati plemiči. Brez velike

denarne pomoči bi se ne mogli plačevati troški za tisk slovenskih knjig, ki je bil v oni stari dobi še zelo drag. Največ je pomagal žlahtni in požrtvovalni Ivan baron Ungnad, ki je osnoval leta 1559 na svoje stroške jugoslovansko tiskarno v Urahu na Nemškem, odkoder so romale knjige v zabojih na Slovensko. Kmalu (l. 1575) se je ustanovila tudi tiskarna v Ljubljani. — Protestantje so ustanovili tudi mnogo šol po Slovenskem, ker so uvideli, koliko korist jim donša omika.

Zatiranje protestantov.

Nova vera je naglo prodirala v vse stanove. Plemstvo se je popolnoma poluteranilo in tudi večina ljudstva. V Ljubljani n. pr. je ostalo katoličanov le kakih 5% med 95% protestantov. In tako je bilo drugod tudi.

Avstrijski vladarji bi bili sicer radi iztrebili novo vero iz svojih dežel, toda ni šlo. V neprestanih bojih s Turki so potrebovali pomoči protestantov, ki pa niso hoteli pomagati, dokler niso dosegli verske svobode. Vladar jim je moral dovoliti nekoliko verske svobode, da so n. pr. smeli opravljati lutrovsko službo božjo v Celovcu, v Ljubljani itd.

Kmalu pa so začeli ostro postopati zoper protestante. V glavna mesta so poklicali jezuite, izganjali luteranske duhovnike in učitelje, pobirali slovenske knjige in jih sežigali na grmadah.

Nadvojvodi Ferdinandu so vrlo pomagali lavanški škof Jurij Stobej, ljubljanski škof Tomaž Hren

in sekovski škof Martin Prener. Na Stobejev nasvet je Ferdinand leta 1598 strogo ukazal, da morajo biti vsi njegovi podložniki katoličani. Kdor pa noče, naj zapusti deželo. L. 1600 je ustanovil posebno *komisijo* z nalogo, da pridobi ljudstvo stari veri. Komisija je potovala iz mesta v mesto, iz vasi v vas in poučevala. Kdor se ni takoj pokoril komisiji in ni zapustil lutrovske vere, je dobil odlog, da se premisli. Če ni nič pomagalo, se je kaznoval bodisi z denarno kaznijo ali z zaporom. Zadnja kazen je bila izgon iz dežele. — Posebno strogo se je postopalo z ženami, ki so bile mnogo trdovratnejše ko moške. Komisija jih je imela včasih dolgo zaprte ob kruhu in vodi.

Posebno jezo so imeli na slovenske knjige, ki so jih spisali protestanski pisatelji. Komisija je pobirala knjige in jih sežigala na grmadah. Prvi požar je bil v Ljubljani l. 1600 na škofovo povelje. Pri drugem požaru (1601) je zgorelo za tri voze slovenskih knjig.

Velikanska škoda se nam vidi dandanes, da so takrat požigali vse knjige brez izjeme. Mnoge so bile take, da so se dajale brez skrbi tudi katoličanom v roke. Saj so se celo katoliški duhovniki učili iz slovenskih protestantskih knjig. Danes so te knjige zelo redke.

Uspehi zatiranja protestantov niso bili povsod enaki. Na Kranjskem in na Štajerskem so zatrli popolnoma lutrstvo, na Koroškem pa se ni dalo celo iztrebiti. Tam so še živeli v tihih dolinah protestantje in pisali knjige in pesmi v svojem domačem narečju.

Katoliška doba na Slovenskem. — Tridesetletna vojska.

Katoliški voditelji so videli potrebo, da morajo v marsičem postopati tako, kakor so delali pred njimi protestantje. Slovenski jezik poprej ni imel v cerkvi pravega mesta, šele protestantje so ga vpeljali. Tudi katoličani so se posluževali odslej v cerkvi slovenskega jezika po protestantskem vzoru.

Toda tudi knjig je bilo treba. Katoličani so dobro čutili, da nikakor ni zadosti za utrditev vere, če uničijo vse prestantske knjige. Ljudstvo se je navadilo čitati in je zahtevalo knjig. Ljubljanski škof Tomaž Hren je začel sam pisati razlago verskih nauk v katoliškem zmislu. Tako je sledila »protestantski dobi« takozvana «katoliška doba» slovenskega slovstva (od leta 1600, v 17. in 18. stoletju).

Po drugih krajih pa se vera ni mogla tako lahko obnoviti in utrditi, kakor na Slovenskem. Na Českem so bili protestantje še vedno zelo močni, ker se je ohranilo mnogo spomina na Husa, ki je upeljal že sto let pred Lutrom preosnovo katoliške vere na Češkem.

Tukaj so bili protestantski stanovi tudi nasprotniki svojim katoliškim kraljem. Leta 1609. so prisilili celo cesarja Rudolfa II., da se je poravnal z njimi in da jim je dovolil, da smejo svojo »češko« (lutrsko) vero prosto izvrševati. Toda s tem se ni pomirilo sovraštvo med katoliško in protestantsko stranko. Ko je nastopil leta 1619. vlado Ferdinand II., ki je hotel zatreti lutrstvo in obenem ojačiti svojo vladarsko moč s tem, da je kratil stanovom stare pravice in si želel popolnoma

osvojiti samostalno češko kraljestvo, izbruhnila je grozna vojska, trajajoča 30 let. Cesarska vojska je sicer pobila Čeha dne 8. listopada 1620 na Beli gori pri Pragi, toda vojska je divjala drugod naprej, ker so posegli vmes Francozi, Nemci, Švedi in Danci. Cesar je nazadnje omagal in ko se je sklenil l. 1648. mir, je zgubila Avstrija svoje prvo mesto v Evropi. Odslej so imeli največ veljave in ugleda francoski kralji.

V tridesetletni vojski (1618--1648) so trpeli največ Čehi. Po belogorski bitvi (1620) je postopal cesar neizmerno strogo. Izgnal je protestantske duhovnike in učitelje in vsakogar, kdor ni prestopil h katoliški veri. Skoro vsem češkim plemenitnikom je vzel posestva in gradove in jih razdelil tujcem, večinoma Nemcem. 27 čeških gospodov je dal obglaviti. Tako so Čehi zgubili vse svoje najboljše ljudi, v mesta so se selili trumoma Nemci, gospodarji so bili povsod le Nemci in vse je mislilo, da je konec češkega naroda,

Čehi so si sicer po 200 letih spet opomogli in so danes prvi narod v Avstriji, toda belogorskega udarca niso pozabili.

Značaj ljudstva po tridesetletni vojski. Vraže.

Ljudstvo je bilo zbegano že poprej zaradi turških vojsk, kmetских puntov in verskih homatij. Tridesetletna vojska je še povečala surovost in poživljenost ljudstva, ki je v tej dobi celo ubožalo. Ob cestah je prežalo povsod polno roparjev, pred katerimi ni bilo nič varnega. Saj so celo celovški meščani stopili med roparje. Razne nevolje so razsajale, kakor kuga, lakota,

kobilce, slabe letine, povodnji itd., kar je vse jemalo ljudstvu veselje do dela. Niti država niti cerkev nista mogli braniti neizobraženega, v vražah in v praznovanju živečega ljudstva.

Silno se je razširila vera v čarovnice. Sicer nahajamo precej poročil o tej prazni veri že iz prejšnjih dob in niti protestantje se ji niso ustavljali. Zdaj pa je začela tudi katoliška cerkev mnogo kruteje in silneje proganjati takozvane čarovnice, one ženske, o katerih je kdo sumil, da so v zvezi s hudičem, ki neki delajo točo in nevihto in pošiljajo bolezni med ljudi in živino. To vero so sprejeli »učenjaki« in cerkev. Treba je bilo kako neljubo žensko naznaniti kot čarovnico, takoj so jo prijeli, vlekli pred sodnika, kjer so jo mučili in nazadnje sežgali na grmadi. Na sto tisoče žen so obsodili na ta način in jih sežgali, med njimi na tisoče na Slovenskem, o čemur imamo ohranjenih mnogo listin.

Turški boji po letu 1550.

Pot na Slovensko je bila Turkom vedno odprta. Hrvatje in Graničarji je niso mogli braniti. Na srečo so imeli Slovenci dobre poveljnike, posebno Ivana Lenkoviča in Herbarta Turjaškega. Turjaški je pobil in razgnal mnogo turških tolp in je planil celo v Bosno, kjer je vračal Turkom stari dolg s požiganjem in ropanjem. Pred tem junakom so trepetali Turki nad 20 let. Leta 1575. so ga premagali in ubili pri Budački. Takoj se je čutilo, da ni več slavnega generala, ker že prihodnje leto (1576) je divjalo po Kranjskem, Štajerskem in Hrvatskem nad 50 turških druhal.

Zdaj se je ustanovila (1578) nova trdnjava proti Turkom, *Karlovec*.

L. 1566. se je proslavil hrvatski ban Nikolaj Zrinjski, ki je potolkel prednje čete velikanske vojske sultana Sulejmana in ki je zadržal z majhno četico vso turško vojsko pri trdnjavi Sigetu skoro 6 tednov. Dal je sicer svoje življenje in žrtvoval peščico svojih junakov, Turki pa so zgubili okoli 20.000 mož, dobili pa — kup kamenja na mestu sigetske trdnjave.

Leta 1593 je bila slavna bitka pri Sisku, ki živi še do danes v spominu slovenskega ljudstva v narodnih pesmih. Slovenci in Hrvatje so premagali pod poveljnikom Andrejem Turjaškim bosenskega paša Hasana in nagnali ostanke Turkov v Kolpo. Narodna pesem se še spominja tudi poveljnika Adama Ravbarja.

Odslej je pešala turška sila. Na Kranjsko niso silili več tako, pač pa še na Štajersko gor iz Ogrske, iz Kaniže ven. Leta 1605. so upepelili Ljutomer.

Za tridesetletne vojske so bili Turki precej mirni. Slaboten cesar je zakrivil mnogo zla, ker je Turkom dovoljeval vse kar so hoteli. To je razkačilo hrvaške in ogrske velikaše, posebno zato, ker je cesar preziral hrvatsko in ogrsko ustavo. Zarotili so se zoper cesarja. Na čelu zarote je bil ban Peter Zrinjski, ki se mu je pridružil tudi štajerski deželni glavar Ivan Erazem Tatenbah. Zaroto pa je nekdo ovadil in cesar je prisilil zarotnike, da so se udali. Dne 30. aprila 1671 so obglavili Zrinjskega in Ivana Frankopana v Dunajskem No-

vem mestu, Tatenbaha pa nato v Gradcu. Njihova ogromna posestva je zaplenil cesar, mnoge gradove pa so oplenili nemški vojaki.

Obleganje Dunaja leta 1683.

Cesarska vlada je hotela Hrvatom in Ogrom vzeti samostalnost, odpraviti bana in ga namestiti z nemškim generalom. Davke je pobirala brez dovoljenja deželnega zbora in pričeli so se novi nemiri.

Nezadovoljni narodi pa so se zvezali s tujimi močmi, s Francozi in Turki. In takrat se je napotil veliki vezir Kara Mustafa z ogromno vojsko (250.000 Turkov,) pred Dunaj leta 1683.

Dunaj, »srce Avstrije« bi bil padel v turške roke kljub junaški obrambi, če bi ne bil prišel na pomoč poljski kralj Ivan Sobieski. Dne 12. kimovca 1683 so premagali po celodnevnem divjem boju Turke in je zagnali v beg. Turki so pustili šatore in v njih neizmerno, bogastva.

Odsihdob je bilo cesarstvo srečnejše v vojskah proti Turkom. Na srečo smo dobili tudi izvrstne vojvode, med njimi posebno Evgena Savojskega, da so nazadnje morali skleniti Turki s cesarjem mir (1699)

Turška sila se je prelomila in ni nikdar več postala nevarna.

Vsem narodom v Avstriji je odleglo, posebno pa Hrvatom in Slovencem, ki v turških vojskah niso trošili samo denarja, ampak žrtvovali tudi najboljšo svojo kri. Splošno se je upalo, da so napočili narodom boljši srečnejši časi.

Omika v 17. stoletju.

V 17. stoletju (1600—1700) ni bilo v Evropi videti nikakega napredka v omiki. Pri Slovencih in tudi drugih južnih Slovanih je bilo z omiko še bolj žalostno ko drugod, ker ljudstvo ni našlo v večnih turških vojskah in drugih stiskah pravega miru, da bi se izobrazilo. Treba je bilo pred vsem dolgega počivanja po hudih verskih in političnih bojih.

Omika je v tesni zvezi s šolami. Na Slovenskem smo imeli v 17. stoletju zelo malo šol. V Ljubljani je bila šola, pa le za sinove plemenite gospode in za tiste mladeniče, ki so se pripravljali za duhovnike. Druge šole so bile še v Novem mestu, v Gorici, v Celovcu, v Rušah pri Mariboru¹⁾ in še nekaj drugih.

V vseh teh šolah pa ni imel slovenski jezik nič veljave, ampak samo latinski in nekoliko nemški jezik.

Okoli leta 1700 pa je oživel duševno življenje tudi na Slovenskem.

Posebno v Ljubljani so se družili možje vseh stanov, ki so želeli koristiti domovini s skupnimi močmi. Zopet se je napisalo več knjig, seveda večinoma verske vsebine, toda tudi razne druge knjige so se izdajale, kakor slovnice, slovarji in nektere šolske knjižice. Kranjsko deželo pa je popisal z velikim trudom in troškom in z domoljubno ljubeznijo baron Janez Valvazor v 4 velikih knjigah (1689).

¹⁾ Ta šola se je preselila leta 1757 iz Ruš v Maribor. Iz nje je nastala današnja mariborska gimnazija.

V tej dobi se je sezidalo po naši domovini mnogo lepih cerkva. Tudi slikarska umetnost se je lepo razvijala. Prosto ljudstvo pa še ni doseglo nobene olajšave in svobode.

Slovenske dežele v dobi Karola VI. (1711—1740).

Vsled dolgotrajnih vojsk so naše dežele mnogo rpel e in precej ubožale.

Cesar Karol VI. se je trudil, da bi povzdignil blagostanje v državi in skrbel tudi za slovenske dežele. Podpiral je zelo obrt in trgovino. Za njegove vlade se je ustanovilo pri nas precej tovaren, papirnic, steklarnic, sukarnic in drugih.

Cesar je uvidel, da je za povzdigo blagostanja in razvoj trgovine treba dobrih cest. Iz njegovega časa je slavna velika cesta iz Dunaja čez Slovensko v Trst in mnogo drugih važnih cest. Tudi reke so urejevali v njegovem času, na primer Savo.

Tudi kupčijo na morju je hotel povzdigniti in zato e dal mestu Trstu prosto luko. Trst, ki je bil do te dobe majhno mesto, se je začel nagloma razvijati in ima zahvaliti Karola VI, da je danes tako veliko in bogato mesto. Premožni trgovci so dobili dovoljenje, da si smejo graditi ladje in prevažati domače in tuje blago.

Iz teh vzrokov je doba Karola VI. (1711—1740) tako važna za nas.

Marija Terezija (1740 — 1780).

Marija Terezija je bila delavna, pobožna in blaga vladarica, ki je imela trdno voljo pomagati svojim narodom. Začetkoma se je borila z velikimi težavami. Njen oče Karol je sicer dosegel obljubo sosednih držav, da bodo priznavale tudi ženo na avstrijskem prestolu, če izumre moški rod in da se avstrijske dedne dežele ne smejo nikdar razdeliti.²⁾ Po Karolovi smrti pa so prelomile sosedne države svojo besedo, kakor je slutil takratni naš najboljši general, princ Evgen, ki ni zaupal nikomur, ampak rekel, da je bolje imeti dobro in močno vojsko ter polne možnje denarja kakor obljube sosednih vladarjev.

Naše cesarstvo je bilo zaradi turških vojsk zelo slabo. In mahoma so stali na vseh mejah novi sovražniki cesarice — najhujši med njimi je bil pruski kralj — tako da jim je morala odstopiti mnogo lepih pokrajin.

Cesarica pa ni obupala, čeravno je imela slabo vojsko, malo denarja, slabe trdnjave in poleg vsega tega še nezadovoljno ljudstvo, ki je godrnjalo zaradi težkih davkov in strašno množeče se divjačine.

Začela je dobro gospodariti, da bi manje potrošila in imela večje dohodke. Vojsko je zvišala. Med avstrijskimi vojaki je bilo takrat največ Hrvatov.

Uvedla je splošno vojaško dolžnost. Kdor ni hotel služiti, se je lahko odkupil za primerno ceno. — Poprej so bili vojaki le prostovoljci in pa postopači, ki so jih polovili, Marija Terezija pa je dala popisati vse

²⁾ „Pragmatična sankcija“ se imeuje ta hišni zakon.

prebivalce in konje, da bi lahko zvedela, kako vojsko lahko postavi v potrebi proti sovražnikom.

Vojaki so služili spočetka do smrti, pozneje se je znižala službena doba na 14 let, nazadnje na 8 let. Ker pa se je z vojaki presurovo ravnalo, skušali so se fantje izogibati vojaščini in in so pogostoma uhajali med tihotapce in rokovnjače.

Marija Terezija je zato ukazala, da se naj z vojaki ravna milo in človeško.

Med njenimi generali se je proslavil najbolj general Laudon, ki je bil dolgo poveljnik slovenskim in hrvaškim vojakom. Ohranili smo spomin njegovega imena do danes v narodni pesmi.

Skrb Marije Terezije za kmeta.

Cesarica Marija Terezija je izdala mnogo novih zakonov. Imela je dobro voljo storiti vse za svoje narode, da bi jih povzdignila gmotno in duševno. Sicer pa se ne sme pozabiti, da so se brigole v tej dobi vse vlade za napredek narodov, a ne zato, da bi se jim bolje godilo, ampak, da bi se naučili dobro gospodariti in več pridelovati, da bi lažje plačevali državam večje davke.

Stara deželna in graščinska oblast je začela pojemati. Pred Marijo Terezijo je imela gospoda v mestu in graščini vso oblast nad kmetom in je skrbela sama za mir, red in ceste v svojem kraju.

Marija Terezija pa je osnovala okrožne urade, katerim je stal na čelu okrožni glavar, ki je pazil na red in pravico.

Ljudstvo, ki je bilo dosihdob podložno raznim oblastim. je postalo državljansko, podložno državi. A tudi gospoda je odslej morala plačevati državi davke od svojih posestev in dohodkov.

Do vlade Marije Terezije se ni storilo nič, kar bi olajšalo kmetu trdo stanje tlake in služnosti. Grajščaki so zahtevali vedno več tlake, silili podložnike, da so le njim dajali svoje pridelke za tisto ceno, ki so jo grajščaki hoteli. Kmete so pretepali ob vsaki dobri priliki, zapirali, vklepali v železo in jim nalagali raznovrstne globe.

Temu bednemu stanu je hotela pomagati cesarica. Toda kako? Gospodi si ni upala vzeti starih pravic tudi ni hotela delati krivice niti gospodi. Svetovalci pa so jo pregovorili, naj grajščakom vsaj nekoliko skrči stare pravice.

Cesarica je izdala zakon. da se naj po vsej državi popišejo posestva in uredi plačevanje davkov.

Pogodbe med kmetom in grajščakom so se odslej morale potrditi na okrožnem glavarstvu in grajščak torej ni mogel več po lastni volji zvišati davščin in služnosti.

Poprej je določeval grajščak po svoji volji in potrebi število rabotnih dni, cesarica pa je omejila to število na tri dni na teden.

Odsihdob je smel kmet piti tudi v drugi krčmi, ne samo v gostilni svojega gospoda.

Cesarica je ustanavljala po deželah kmetijske družbe. Ljubljanska se je ustanovila leta 1767. Pospe-

ševala je zelo čebelorejo. Slaven slovenski čebelar te dobe je bil Anton Janša.

V dobi Marije Terezije se je začel saditi krompir po naših deželah. V Ljubljani se je prodajal krompir prvič leta 1770. Istotako se je v tej dobi začela saditi koruza (turščica), pospeševalo se je pridelovanje lanu, konoplje, prosa, detelje, buč itd.

Obrt, trgovina, pravosodje in šolstvo za Marije Terezije.

Obrtnikom je dovolila cesarica mnogo pravic in jim je pogostoma odpuščala davke. Skrbela je za povzdigo trgovine, popravljala in gradila ceste, urejevala reke kakor nekdanj njen oče Karol.

Za hudodelce je uvedla stroge kazni. Neko dobo so obdolžence hudo mučili, toda to se je odpravilo. Oderuhom ni prizanašala. Odslej se denar ni smel dražje izposojevati ko 4—8%.

Veliko cerkveno moč je hotela cesarica skržiti. Nadzorovala je cerkveno premoženje in črtala 24 praznikov, ker se ji je zdelo število praznikov preveliko.

Marija Terezija se imenuje ustanoviteljica naše ljudske šole. V njeni dobi je bilo le pičlo število šol, saj je bilo le malo mest, grajščin ali samostanov, v katerih se je poučevala mladina. Cesarica je hotela poskrbeti za občno ljudsko vzgojo in je pozvedovala, kje in kakšne so šole v državi. Večinoma so poučevali cerkovniki, odvisni od duhovščine.

Cesarica je hotela imeti le nemške šole. V dekretu leta 1768 se pove, kaj je predmet šole: nemško čitanje, pisanje in računanje.

Odsihdob bi naj skrbele občine za šolstvo.

Leta 1770 so se šole podržavile. Duhovščina odslej ni smela najemati in odstavljati učiteljev, ker so bili podložni odslej le posvetni oblasti. Učiteljev in šol pa je bilo leta 1770 še tako malo, da je komaj vsak 25. otrok obiskoval šolo.

Zdaj se je imela ustanoviti v vsakem mestu, v vsakem trgu in pri vsaki farni cerkvi navadna šola (takozvana trivijalka), kjer so se učili najpotrebnejših predmetov. Vsako okrožje je imelo 3—4razredno glavno šolo, v glavnem deželnem mestu pa se je ustanovila normalka, t. j. vadnica in učiteljišče obenem (v Ljubljani 1774).

Slaven slovenski šolnik za Marije Terezije je bil Blaž Kumerdej, prvi učitelj ljubljanske normalke.

Uspehov pri slovenski mladini vse te šole seveda niso imele, ker je bil ves pouk v tujem, nemškem jeziku. Počasi je morala vlada dovoljevati; da se je poučeval vsaj katekizem v razumljivem, to je slovenskem jeziku. Slovenski jezik je dobil svojo pravico v šolah pozneje, ko so zavladali na Slovenskem Francozi.

Ponemčevalo se je za Marije Terezije splošno v šolah in uradih; nemščino je hotela vlada imeti za občevalni in edini uradni jezik. Slovenski je moral govoriti uradnik le s kmetom, ki ga drugače ni razumel.

Po tej poti je hodil tudi cesaričin naslednik Jožef II.

Cesar Jožef II. (1780 — 1790.)

Marija Terezija se je omožila s Francem Lotarinškim († 1765), s katerim je ustanovila našo sedanjo vladarsko rodovino habsburško-lotarinško. Njun naj-

starejši sin Jožef II. je podedoval vlado nekoliko skrčene, toda utrjene in urejene države.

Imel je tudi boje, posebno s Turki, katerim je vzel general Laudon 1789 Beligrad. Ta dogodek opeva naša narodna pesem, ker so se obleganja mesta udeležili tudi Slovenci. ¹⁾

Jožef II. je bil zelo izobražen in blag mož, ki je hotel postati oče svojega naroda. Toda bil je vihrav nagel, prenagel v svojih osnovah.

Svoji državi je hotel priskrbeti dobre in pravične zakone, močno vojsko in bogastvo. Potoval je rad po vseh deželah in povsod se je brigal za vse, tudi za malenkosti, kamorkoli je prišel. Povsod si je ogledal urade, tovarne, bolnišnice, kaznilnice itd. Slabe uradnike je strogo kaznoval. Potoval je tudi v tuje države, da bi videl njih napredek. Kar je videl kje dobrega in koristnega, je hotel upeljati tudi doma.

V lastni družini pa cesar Jožef II. ni imel sreče. Ko je ostal kmalu vdovec brez otrok, se je tolažil, da so narodi njegova družina. In za to-le družino je skrbel zvesto in pridno.

Cerkvene preosnove Jožefa II.

Jožef II. je hotel doseči oblast države nad cerkvijo. Protivil se je silni papeževi moči in dal škofom več samostalnosti, da bi ne bili popolnoma odvisni od rimskega papeža. Ko je tako nekoliko ločil in osamosvojil škofije, je hotel duhovništvu še bolj zavezati roke.

¹⁾ Tukaj se je proslavil tudi naš rojak Jurij Vega kot poveljnik topništva.

Cesar je menil, da so vsi samostani nepotrebni, če nimajo na skrbi šol, postrežbe bolnikom ali pa dušnega pastirstva. Zato jih je po vrsti zapiral. Na Slovenskem je odpravil večino samostanov. Premoženje odpravljenih samostanov se je popisalo in iz njega je osnoval cesar verski zaklad, iz katerega so se plačevali troški za nove cerkve, župnije in druge cerkvene namene. Iz samostanov pa je napravil vojašnice, bolnišnice, šole, ali pa jih je prodal.

Ljudstvo cesarjevih novotarij ni voljno sprejemalo in nastajali so nemiri na mnogih krajih.

Drugovercem (luterancem, pravoslavnim itd.), ki doslej niso imeli v Avstriji pravice javnega izvrševanja svojih obredov, je dovolil versko svobodo. Menil je, da se naj vsak zveliča po svoji veri. Najmanj pravice je dovolil židom. Katoliška vera pa je obdržala še prednost pred drugimi.

Papež Pij VI. je s strahom opazoval počenjanje Jožefa II. in se mu je ustavljal najprej pismeno, pozneje pa je prišel sam na Dunaj, toda zastonj. Cesar se ni dal pregovoriti, da bi popustil od novotarij, akoravno je bil sam veren mož.

Skrb Jožefa II. za kmeta.

Skrb za prosto ljudstvo je prevzel Jožef II. po svoji blagi materi. Vse življenje se je zanimal za kmeta in splošno znano je, da je sam prijel za plug.

Leta 1782 je odpravil zadnje ostanke kmetske sužnosti. Izdal je ukaz, da naj uživajo vsi njegovi podložniki osebno prostost.

Odsihdob kmetu ni bilo treba vprašati in prositi grajščaka, če se sme ženiti in katero si sme vzeti. Lahko se je ženil po svoji volji, svoje zemljišče je lahko prepustil, komur ga je bila volja in vsak človek si je odslej lahko izbral stan in poklic.

Svoje kmetije so si kmetje lahko odkupili za primerno ceno.

Če se je kmetu godila krivica pri domači gosposki, pri domačem sodišču, pritožil se je lahko na okrožni urad in po potrebi tudi na najvišje sodišče.

Kmeta je želel docela osvoboditi tlake in desetine. Po njegovem ukazu l. 1785 so se precenila vsa zemljišča v državi, kmetiška, graščinska in cerkvena, ker bi bilo zahtevati davek samo od nekterih stanov, od drugih pa ne. Določiti se je moral dohodek od posestva. Od vsakih 100 goldinarjev dohodka je plačal posestnik nad 12 gld. davka državi, nad 17 gld. pa gosposki, 70 gld. pa je obdržal zase. Na ta način je hotel odvezati kmeta. Za 4 leta je bi končan ta popis, toda malokdo je bil z njim zadovoljen, ker se je napravilo mnogo pogreškov. Gospoda je imela škodo, kmetje pa tudi ne bi radi plačevali davščin v gotovini, posebno ker se jim je naračunilo večinoma več dohodkov nego so jih v resnici imeli. Kmetje so se kmalu zadolžili. deloma tudi iz lahkomiselnosti.

Jožef II. je izdal še mnogo drugih za kmeta koristnih ukazov in naredb.

Obrt, trgovina, pravosodje in šolstvo za Jožefa II.

Jožef II. je skrbel z isto gorečnostjo tudi za druge stanove. Da bi povzdignil obrt je dovolil tudi tujcem

prodajati in kupovati na vseh sejmih. V trgovini je bil začetkoma sovražnik tistega blaga, ki se je privražalo iz tujih držav, pozneje pa je dovolil prosto trgovino. Ustanavljal je trgovinske družbe in ladjedelnice, da bi povzdignil izvoz domačih pridelkov in sploh trgovino z drugimi državami.

V Jožefovi dobi so se jela razcvitati in širiti mesta. Na Slovenskem je tudi v njegovi dobi zopet oživel železarstvo, posebno na Kranjskem po prizadevanju radodarnega barona Žiga Cojza.

Jožef II. je preosnoval marsikaj tudi v *sodnih* rečeh. Odpravil je kazensko postopanje proti čarovnikom, vedežem itd., smrtno kazen pa je hotel sploh odpraviti. Če se je pregrešil proti zakonom gosposki človek, se je obsodil ravno tako kakor prostak. Zakon od Jožefa II. naj ne pozna več dvojne mere za gospoda in za prostega človeka.

Za ljudsko šolo je skrbel Jožef II. zelo. Ukazal je, da mora vsak otrok hoditi 7 let v šolo, toda ta zakon se ni mogel izvrševati, ker je bilo še vse premalo dobrih učiteljev. Državni uradniki večinoma posvetnih stanov so imeli nadzorovati šole, ki so bile seveda vse nemške. — Visokih šol pa ni maral. Več velikih šol je odpravil, češ, da so nepotrebne. Pustil jih je samo toliko, da je dobival iz njih zadostno število uradnikov. Slepem, mutcem in bolnikom sploh pa je priskrbel mnogo novih zavetišč.

Končno je dal Jožef II. nekoliko *tiskovne svobode*; odslej ni bilo treba prositi vlade dovoljenja, če je hotel izdati tiskar novo knjigo. Prepovedal je le one

knjige, ki bi žalile vero ali razširjale praznoverske nauke.

Konec 18. stoletja.

Jožef II. ni mogel izvršiti svojih načrtov, ker je umrl l. 1790, star 49 let. Proti njegovim ponemčevalnim namenom so se oglašali narodi s krepkim odporom posebno Čehi in Ogri.

Sledil mu je Leopod II. (1790—1792), ki je preklical mnogo Jožefovih preosnov, da bi pomiril nezadovoljne narode.

Franc I. (1792—1835) je skrbno tlačil in dušil zahteve po narodnih pravicah. Postrašila ga je francoska revolucija, ki je divjala že od leta 1789. in ki je imela tudi za Avstrijsko mnogo posledic.

Cesar Franc I. se je spustil kmalu v vojsko s Francozi, ki so umorili svojega kralja, njegovega sorodnika Ludovika XVI. Bal se je tudi, da bi ne izbruhnila podobna revolucija v njegovi lastni državi,

Skoro vsa Evropa se je zapletla v vojsko s Francozi, ki so imeli imenitnega poveljnika, Napoleona Bonaparte, poznejšega francoskega cesarja. V teh vojskah so prihajali Francozi večkrat na Slovensko. Leta 1797. je stopal Napoleon prvič z vojsko za premaganimi Avstrijci čez Goriško, Koroško na Zgornje Štajersko, kjer je sklenil cesar z njim v Ljubnem mir. Dve leti pozneje so se razlivali spet Francozi po Slovenskem.

18. stoletje se je končalo v znamenju francoskih zmag. Vse države so bile od Francozov tepene, mnogo kraljev je zgubilo svoje prestole.

Omika na Slovenskem v 18. stoletju.

Narod, ki nima svojih šol in blagih podpornikov, narod, ki samo plačuje in hodi tujemu gospodu na tlako, tak narod si ne more povečati svoje omike.

Drugi narodi, n. pr. Čehi, so imeli vsaj nekoliko bogatih plemenitih rodbin, ki so se zanimale za narodni jezik in pospeševale narodno omiko. Slovenci niso bili tako srečni. Pri nas je jezik propadal, nihče se ni zmenil zanj, ne za slovensko knjigo.

Knjig se je pisalo zelo malo in še to le za najhujšo cerkveno potrebo. Omikani Slovenci so pisali le latinski in nemški, tako n. pr. Ivan Popovič, ki ga štejejo med največje učenjake njegove dobe († 1774).

V drugi polovici 18. stoletja so se vremena začela jasniiti.

Marko Pohlin je pisal že knjige za posvetne potrebe, čeravno v slabem, popačenem jeziku. Ogrski Slovenci so dobili nekoliko marljivih pisateljev. V Slovenskih goricah na Štajerskem se je oglašal Leopold Volkmer z veselimi narodnimi pesmicami.

V Ljubljani pa je zbiral baron Žiga Cojz v svoji hiši najboljše može in jih je navduševal, naj pišejo knjige v slovenskem jeziku in naj delujejo za slovenski narod. V Cojzovi hiši se je navdušil naš prvi pesnik Valentin Vodnik, ki je izdajal tudi pratike in urejeval prvi slovenski časopis »Ljubljanske novice« (1797—1800); Cojz je nagovoril Antona Linhartta, da je spisal prve slovenske gledališke igre (»Županova Micka« leta 1789., »Matiček se ženi« leta 1790.), v

Cojzovi hiši se je vzgojil naš učenjak Jernej Kopitar.

V letih 1784—1802 smo dobili prvi katoliški prevod sv. pisma iz peresa Jurija Japlja, 200 let po izdaji slov. protestantskega prevoda Dalmatinovega.

Mnogi pisatelji so pisali že v lepem jeziku. V najlepšem jeziku pa je pisal gotovo Mat. Ravnikar.

Rodoljubi živeči krog leta 1800 so polagali temelj slovenski omiki, slovenski književnosti, preporodu slovenskega naroda.

Cetrtri del.

Slovenci od leta 1800 do leta 1908.

(Od francoske dobe do naših dni.)

Začetek 19. stoletja.

Cesar Jožef II. je dosegel s svojimi ponemčevalnimi naredbami samo to, česar ni hotel: v vseh avstrijskih narodih je zbudil narodno zavest in odpor proti ponemčevanju.

Zavednost narodov je naraščala, vlada pa jo je dušila. Cesarju Francu I. (1792—1835), ki se je imenoval od leta 1804 »avstrijski cesar«, je pomagal pri tem največ knez Metternich, vzor nazadnjaškega ministra.

Ko se je oglašalo na Francoskem klicanje po svobodi in zahtevanje narodnih pravic, bilo je našo vlado strah, da bi ne odmevalo isto tudi po Avstriji. Treba je bilo torej zadušiti francoske nove ideje, zato se je vrgla vlada z vso vsojo močjo nad Napoleona. Hotela si je priboriti tudi svojo nekdanjo veljavo in prvo mesto v Evropi, ki ga pa v resnici Avstrija že davno ni imela.

Vseh avstrijskih vojsk zoper Francoze so se udeleževali seveda tudi Slovenci. Na slovensko zemljo so prišli Francozi večkrat v velikih oddelkih, posebno v letih 1797, 1806 in 1809. A Napoleonu vsa Evropa

ni mogla do živega. Našo državo je oslabil tako, da je morala skleniti z njim »dunajski mir« (14. X. 1809), v katerem je zgubila mnogo pokrajin. Odstopila je Napoleonu tudi vse dežele okoli Jadranskega morja, namreč del Koroškega (beljaški okraj), Kranjsko do Save, Goriško, Furlansko in Primorsko s Trstom. Te slovenske dežele, v katerih je prebivala le peščica Lahov in Nemcev, je združil Napoleon z Istro, Dalmacijo in Dubrovnikom v novo kraljestvo »*Ilirijo*« z glavnim mestom Ljubljano.

Francози na Slovenskem (1809—1813).

Za štiriletne francoske vlade se je na Slovenskem marsikaj korenito spremenilo.

Po vseh deželah je *zavladal red*. Roparje in rokovnjače, ki jih je bilo poprej polno, so Francozi naglo iztrebili in povесili.

Razlika med prebivalci se je odpravila. Vsem so se dale *enake pravice*. Jenjala je osebna tlaka in vsak podložnik je lahko razpolagal s svojim zemljiščem po svoji volji. Kmetom niso sodili več grajščaki, ampak državni sodniki so sodili kakor kmetu tako grajščaku.

Davčne razmere so se uredile. Francozom so naši fantje mnogo rajši hodili v vojake ko poprej Avstriji, odsihdob ni bilo več toliko beguncev. Trgovci, obrtniki in rokodelci so svobodno izvrševali svoje delo. Stare »cehe« so Francozi odpravili.

Tudi v *cerkvenem oziru* so Francozi mnogo prevrgli. Krstne knjige so pisali odslej župani in tudi zakoni so se morali sklepati najprej pred županom, potem še le v cerkvi. Romarskim bogatim cerkvam so segli Fran-

cozi po zakladih. Odpravili so vse praznike razun bo-
žiča, novega leta, vnebohoda, Marijinega vnebovzetja
in vseh svetnikov. Toda ljudstvo je kljub temu posve-
čevalo še vse prejšnje praznike in nedelje.

Mnogo je storila francoska vlada za *šolstvo*. Odre-
dila je, da naj ima vsaka občina *slovensko šoto* za dečke
vsako okrajno mesto pa tudi za deklice. Tudi v višjih
šolah (licejih in latinskih šolah), ki so jih ustanovili
Francozi po vseh večjih mestih, se je učilo poleg
drugih jezikov tudi v slovenskem. Za rokodelce je
nastala v Ljubljani obrtna šola. Tukaj so otvorili leta
1810 tudi prvo ljubljansko vseučilišče, kjer so se izo-
braževali pravniki, zdravniki, inženirji, zemljemerci in
stavbeniki.

Prvič je torej zavladal narodni jezik v šolah. Sploh se
je videlo, da je zasijala zora lepših dni, ki je navdušila
našega prvega pesnika Valentina Vodnika, da je zapel
veličastno »Ilirijo oživiljeno«: »Napoleon kliče; Ilirija
vstan!« Ljudstvo je z radostjo opazovalo, kako spo-
štujejo Francozi narodni jezik, in je postajalo samo-
zavestno.

Splošen narodni napredek se ni mogel več izbri-
sati niti pozneje, ko je po odhodu Francozov zavla-
dalo povsod po Slovenskem zopet nemštvo kakor
nekdaj.

Avstrijska vlada zopet na Slovenskem.

Silnega Napoleona je zapustila sreča. Leta 1812
so ga natepli Rusi in mu uničili ogromno vojsko, v
kateri je služilo tudi mnogo Slovencev. Zdaj so dobile
tudi druge države zopet pogum in združenim se je

posrečilo, da so premagale Napoleona 1813 pri Lipskem. Odsihdob se Napoleon ni mogel več omoči. Združene države so ga odstavile in njegovo veliko cesarstvo je razpadlo. Avstrija je sprejela svoje nekdanje pokrajine, med njimi tudi Ilirijo. Francozi so torej zapustili slovenske dežele.

Da bi se po tolikih krvavih letih zagotovil Evropi mir, sklenili se ruski, avstrijski in nemški vladar med seboj »sveto zavezo«; ta zaveza pa je imela tudi namen, da bi obranili narode prevratnega gibanja in zadušili vsako zahtevo po večji svobodi.

Nobena vlada ni mislila na to, da bi zadovoljila narode. Pri nas se je ukrepalo mnogo o davku in denarju, o novih zakonih ali o kakih reformah pa ni bilo ne duha ne sluha. Vsakega napredka se je vlada bala, ker sta videla cesar Franc in minister Metternich v tem nevarnost za državo. Državni dolg je naraščal, kmetska bremena se niso olajšala. Duševno življenje tudi ni napredovalo. Vlada ni hotela učenih, ampak dobrih državljanov. Kdor se je pečal z zgodovino ali s pesništvom, imeli so ga za nevarnega ali pa neumnega človeka. Edino policija in ovaduštvo sta se dobro razvila.

A vendar je tlelo v narodih v tej na videz mrtvi dobi.

„Prevratne ideje“ se širijo. Liberalizem.

Kmalu po Napoleonovem propadu se začenja doba novih iznajdb. Para in elektrika stopita v človeško službo, zidajo se železnice, telegrafske žice se napenjajo, novi parniki na kolo se spuščajo v morje.

Kljub vsem tem iznajdbam, ki so se upeljale tudi v Avstriji, ni bil napredek pri nas tako velik v gmotnem in duševnem oziru, kakor po drugih državah. Splošno je bilo vse nezadovoljno, cerkev, obrtnik, rokodelec, najbolj pa kmet, ki je še vedno moral nositi desetino in hoditi na tlako.

V tem pa so se vedno glasneje oglašali glasovi, zahtevajoči politično, narodnostno in gospodarsko svobodo. »Liberalci« so se imenovali, ki so zahtevali ravnopravnost in enakost državljanov, državljansko in osebno svobodo, zraven tega pa še ustavo, da bi ne dajala vlada po svoji volji zakonov, ne nakladala davkov in ne trošila državnih dohodkov, ampak da bi vse te državne posle izvrševala skupno in v sporazumljenju z narodnimi zastopniki. Liberalci so te svoje ideje razširjali po javnih in tajnih društvih, po časopisih, pripovednih in pesniških knjigah.

Vlada pa je hotela ohraniti vse pri starem redu, zato je zatirala s policijo liberalne prevratnike, in upejljala ostro cenzuro za knjige in časopise. Toda prevratnikov je bilo že toliko, da se niso dali zatreti. Začela se je borba, ki se je nadaljevala še za vlade cesarja Ferdinanda.

Slovenski kmet pred letom 1848.

Tisoč let sužnosti in tlačanstva je pustilo sledove v slovenskem ljudstvu, ki se ne dajo naglo zbrisati. Sosedji so nam vzeli polovico nekdanje slovenske zemlje, kjer se je potujčilo naše ljudstvo. Ponemčevanje se je zlahka vršilo, saj ni imel naš kmet nikjer zagovornika, ampak povsod le zatiralce v gmotnem in du-

ševnem cziru. Poleg davkov je tlačila posebno Slovence še *tlaka*, zaradi katere je zanemarjal kmet lastno delo, zamujal ugodno vreme. Na tlaki pa se je privadil malomarnosti in lenobi. Še več je škodovala tlaka našim kmetom v duševnem oziru. Od mladih nog se je moral kmet klanjati gospodu in njegovim uradnikom, vsakemu pisarju se je smel bližati le z bojazljivim spoštovanjem. Ves moški ponos se je ubijal v človeku, ki je nagovarjal grajščinsko gospodo z naslovom »Vaša gnada« in ki je na vsako vprašanje odgovarjal: »Zahvalim za vprašanje.«

Tukaj imajo koren slabosti našega ljudstva, bojazljivost nasproti gospodi, nezaupnost, pomanjkanje narodnega ponosa in močatosti. To so naši stari podedovani grehi, ki jih moramo iztrebiti.

Naš kmet je dajal za vse druge stanove sinove v vojake. Gospod in meščan sta bila prosta vojaščine. Koliko naše najboljše krvi je ostalo na mnogih bojiščih! A oni fantje, ki so se vrnili v domače kraje, so bili bolj na škodo ko v korist, ker so bili večinoma pokvarjeni ljudje.

In kake davke smo plačevali! S številkami se lahko dokaže, da so plačevale slovenske dežele nepri-merno višje davke ko drugi bogatejši kraji. K temu pa še tlaka. Kranjski kmet, čigar posestvo je bilo vredno 500—600 K, je imel do leta 1848 tlake 192 dni. Razun osebne tlake je dajal desetino od žita, vina, čebel, svinj, ovac, kuretine, jajec i. t. d.

Ker je propadal kmetski stan, propadal je ves narod. Drugod so se omogli vsaj drugi stanovi, pri Slovencih pa tega ni bilo.

Kako pa se je skrbelo za izobrazbo naroda?

Šol je bilo malo in kakih! Večinoma so bile nemške in tzv. nemškoslovenske. Znana stvar pa je, da se v mešanih šolah otroci ničesar ne nauče. Za slovenščino so bile še najboljše nedeljske šole, ki so se razvijale po zaslugah Slomšekovih po letu 1830.

V uradih naš jezik ni našel milosti. Nemško je bilo ustno in pismeno uradovanje.

To je slika našega naroda pred letom 1848.

Slovenci se bude (1830—1848).

Po odhodu Francozov iz Slovenskih dežel je prišlo naše ljudstvo zopet v star tir. Žalostno je bilo za narod v vsakem oziru. Plemstva nismo imeli več, ker se je vse ponemčilo ali poitalijančilo, ravno tako meščanstvo. Edino nižja duhovščina je imela tuintam sočutje s slovenskim kmetom. Edini stan, ki je bil še slovenski, namreč kmetski stan, ta pa ni bil svoboden, ampak podložen grajščakom. Slovenci smo bili zraven tega razdeljeni v mnogo dežel in škofij, da se ni mogla zbuditi zavest narodne skupnosti.

Ali je možno, da se na takih tleh prebudi ta narod?

A vendar se je prebudil. V najžalostnejših časih so se nam rodili odlični možje, ki so budili in dramili slovenski narod k življenju. V Ljubljani se je zbrala krog našega najboljšega pesnika Franca *Prešerna* lepa

družba odličnih mož-pesnikov in učenjakov. Na Koroškem je budil ljudstvo *A. M. Slomšek*, na Goriškem *Valentin Stanič*, na Štajerskem *Stanko Vraz*, Davorin *Trstenjak* in dr. *Štefan Kočever* in na Kranjskem dr. *Janez Bleinweis*.

Odkod so dobivali ti možje svojo delavnost in slovensko zavednost?

Pomislimo, kako so se v tej dobi povzdignili drugi slovanski narodi. Na Češkem, kjer je bilo že od belogorske bitke (1620) vse mrtvo, je nenačoma oživel narodno življenje. Pesniki, pisatelji in učenjaki, vsi so stopili v narodno službo. Istotako je oživel narodno življenje na Hrvatskem. Krog Ljudevita Gaja so se združili »Ilirci«, ki so stremeli za združitvijo vseh jugoslovanskih narodov. — Imenovani slovenski buditelji so poznali vsi gibanje na Češkem, posebno pa na Hrvatskem, in mnogi izmed njih so bili sami »Ilirci«, prijatelji misli, da bi se združili jezikovno Slovenci, Hrvatje in Srbi.

Leta 1843. so začele izhajati »Kmetijske in rokodelske *Novice*« v Ljubljani. Urejeval jih je dr. J. Bleinweis. To je bil takrat edin časopis, začetkoma namenjen le gospodarstvu in pouku, potem pa tudi zabavi in politiki. Karkoli se je zgodilo na Slovenskem po letu 1843., skoro vse je zabeleženo v »Novicah«. V njih so se oglašali vsi pisatelji, dobri in slabi, kmetijski strokovnjaki, potovalci, zgodovinarji, pesniki in politiki. Med pesniki je najbolj navdušeno budil rojake J. Vesel Koseski.

Poleg »Novic« so zelo važne Slomšekove »*Drobtinice*«, ki so izhajale od leta 1846., namenjene pouku in zabavi.

Leto 1848.

Po smrti Franca I. je zavladal Avstrijo cesar Ferdinand I. (1835—1848). Za bolehavega cesarja je vodil državne posle pravzaprav nepriljubljeni minister Metternich sam, ki s cesarjem ni hotel umeti zahtev novega časa in se je zvesto držal gesla »naj ostane vse pri starem«.

Pri starem pa je ostalo le tako dolgo, dokler ni bilo revolucije — do l. 1848.

Spet se je začelo gibanje na Francoskem, a hipoma se je razneslo na vse kraje, kjer so bili narodi nezadovoljni z vlado, torej najprej v Avstrijo.

Dunajčani so pa nemirno zahtevali svobodo in ustavo. Metternich je zgubil ves pogum in zginil je — cesar pa je popuščal, dovolil ustavo a kljub temu moral bežati iz Dunaja prvič na Tirolsko, drugič na Moravsko. Na Dunaju je tekla kri, a v tem je vrelo že po vsej državi.

Narod za narodom se je glasil s svojimi željami. Avstrijski Lahi so se uprli, hoteč se združiti z Italijo. Ogrji so hoteli lastno vlado in ločitev Ogrske od Avstrije. Vodja ogrskih vstašev Ljudovik Košut je deloval naravnost na to, da ustvari neodvisno ogrsko državo, v kateri naj ne vladajo Habsburžani. Hrvatje z odločnim banom Jelačićem so se uprli Ogrom. Nemci so se pa hoteli združiti s pruskimi in vsemi drugimi Nemci in so pošiljali svoje poslance v Frankfurt.

Slovani pa so zahtevali enakopravnost vseh narodov in so zborovali v Pragi in v Zagrebu, kako se naj branijo narodnosti in cesarstvo v tem nevarnem času.

Cesarja je hudo bolel nered v državi in zato se je odločil, da se je 2. grudna 1848 odpovedal cesarski kroni, ki jo je prevzel nečak Franc Jožef I.

Nemirni Lahi in Ogri so se morali pokoriti spet. Zoper Ogre je prišla Avstriji na pomoč ruska vojska. Lahe pa je premagal 82 letni maršal Radecki pri Kustoci, Mortari in Novari.

Slovenci leta 1848.

Slovenska politika se je vodila leta 1848. iz treh središč, iz Dunaja, Gradca in Ljubljane. Na Dunaju in v Gradcu sta se osnovali društvi „Sloveniji“, ki sta priganjali Slovence na delo in sestavili slovenski program. Predsednik dunajske „Slovenije“ je bil dr. Miklošič, graške pa dr. Muršec. Ljubljansko Bleiweisovo „Slovensko društvo“ ni bilo tako važno, ker so ljubljance sploh bili v tem letu preboječi in nedelavni.

Kakor drugi narodi, oglasili so se tudi Slovenci s svojimi zahtevami. *Slovenski program leta 1848.* je zahteval 1. *zedinjeno Slovenijo*, t. j. združitev Slovencev na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem v eno skupino z imenom „Slovenija“ s središčem v Ljubljani. Vsa vprašanja, ki se tičejo narodnega življenja Slovencev, se naj obravnavajo in sklepajo v ljubljanskem postavodajalnem zboru, skupne avstrijske stvari pa naj rešuje dunajski državni zbor. 2. zahteva

se je tikala *enakopravnosti slovenščine v šolah in uradih*, obenem tudi slovenskega vseučilišča v Ljubljani. In 3. točka slov. programa je bila zahteva, da je Avstrija od drugih nemških držav ločena in neodvisna, Slovenija da je del avstrijskega in ne skupnega nemškega cesarstva. Razun tega so nekateri Slovenci izrekli željo, naj bi se Slovenci jezikovno združili s Hrvati, toda brez uspeha.

Žal, da je bilo naše ljudstvo z voditelji vred politično neizobraženo in v narodnem oziru nezavedno, saj se niti za program niso mogli zediniti. Mnogi so dvomili, da bi se dala Slovenija sploh zediniti. Tudi točka o narodni enakopravnosti je napravila Slovincem mnogo skrbi. Mnogim se je zdela enakopravnost v šolah in uradih nemožna, ker celo voditelji niso znali pošteno slovenski in so se med seboj pogovarjali nemški. Nekteri so zahtevali naravnost hrvaščino v šolo in urad kot bolj izobražen jezik. Vlada je Slovincem v tem oziru mnogo obljubila, a malo spremenila. Za ljudske šole se je določila kot učni jezik slovenščina, uvedla se je kot učni predmet v srednje šole, in celo vseučilišče v Ljubljani se nam je obljubilo, ki ga še zdaj ni po dobrih 60 letih.

Nesložnost in politična neizobraženost sta bili dosti hujši sovražnici Slovencev leta 1848. ko vlada. Ko smo dobili ustavo, volili smo poslance v državni zbor, toda kake? Nekaj jih je bilo čisto nesposobnih, nezavednih in politično nezrelih, drugi pa niso bili zadosti odločni. Leto 1848. je minulo, prineslo pa nam je — malo uspehov.

Doba samovlade (absolutizma 1851—1860).

Ko so se pokorili nemirni narodi vojaški sili, je razpustil mladi cesar državni zbor. Nova vlada je sklenila tesno zvezati vse kronovine v enotno Avstrijo in ker se je prepričala, da jo sodelovanje raznih narodov samo zadržuje, je preklicala ustavo. Na starega leta dan 1851 se je uvedel zopet absolutizem (samovlada), t. j. cesar je postal neomejen vladar, nikomur odgovoren. Tako je ostalo do l. 1860.

V tej dobi se je storilo precej dobrega. Zboljšale so se šole in sodišča, ob ogrski meji so se odpravile mitnice. Nazadnjaška pa je bila vlada, ker je uvedla ostro cenzuro in hotela imeti nemški državni jezik. Katoliška cerkev je dobila zelo mnogo pravic.

Da se samovlada ni mogla ohraniti, kriva je njena bojna nesreča in neuspehi njene politike. Ko so se zapletli Rusi v krimsko vojsko (1853—1856), pomagala je Avstrija ruskim sovražnikom; zaradi te nehvaležnosti je zgubila prijateljstvo Rusov, ki so bili Avstriji vedno zvesti pomočniki. In to je hudo občutila l. 1859, ko so se zvezali Lahi in Francozi proti njej, da bi ji vzeli laške pokrajine. Avstrija je zaupala preveč na pomoč Prusov, ki pa so jo pustili na cedilu in tako je stala celo osamljena v boju. Pri Magenti (4. rožnika 1859) in pri Solferinu (24. rožnika 1859) so premagali Lahi in Francozi Avstrijo, nakar se je sklenil mir v Villafranki, v katerem je zgubila Avstrija Lombardijo.

V teh nesrečnih bojih so se odlikovali slovenski polki in vojaki. Porazov sploh ni zakrivilo vojaštvo,

ampak nezmožni poveljniki in sploh državna uprava, zlasti slabo denarno gospodarstvo. V poznejših preiskavah se je dokazalo mnogo goljufij, zaradi katerih se je ustrelil finančni minister, nek general in nekoliko ravnateljev velikih denarnih zavodov. Sploh se je prišlo na sled mnogim neredom, ki so pokazali, da je samovlada premalo trebila gnilobo iz višjih uradniških vrst.

Šmerlingova ustava in vojska leta 1866.

Po nesrečni vojski je cesar sprevidel, da ne more več neomejeno vladati države brez pomoči ljudskih poslancev. Sklenil je torej dati narodom ustavo, poklicati deželne zборе in državni zbor na delo, vladi na pomoč.

To ustavo je izdelal 1861 minister Šmerling tako krivično in umetno, da so dobili Nemci večino v državnem zboru in — večinoma tudi — po deželnih zborih.*)

Avstrijski narodi so takoj spoznali krivico in so se tako protivili ustavi, da se državni zbor ni mogel posvetovati. Naprej ni šlo po tej ustavi in Šmerling je moral odstopiti (1865).

V teh domačih nemirih se je zapletla Avstrija še v nesrečno vojsko s starimi sovražniki Prusi. Zloglasni pruski minister Bismark se je tajno zvezal z Lahi in napadel Avstrijo od dveh strani.

*) Šmerlingova ustava se imenuje „februarski patent“, ke. se je podpisala svečana 1861.

Slovenski polki so se bojevali na severu in na jugu. Južna vojska je premagala Lahe pri Kustoci s skušenim nadvojvodo Albrehtom na čelu, pa tudi na morju je bilo avstrijsko brodovje zmagovito pri otoku Visu. Na severu pa so zmagovali Prusi avstrijsko vojsko, ki jo je vodil neodločni general Benedek. Avstrija je nato sklenila mir, plačala Prusom 20 milijonov odškodnine in prepustila Lahom Beneško. Tokrat se veda Rusi niso prišli Avstriji na pomoč, kakor pred 17 leti, ker jih je Avstrija v krimski vojski hudo — užalila.

Boji za ustavo po letu 1866.

Po vojski je postal minister baron Beust, s katerim so se Ogrri hitro sprijaznili in dosegli, da se je razdelila država na dve polovici*). Odsindob se imenuje avstrijska država Avstrijsko-Ogrsko in vsaka polovica je dobila za svoje domače reči svoje ministerstvo in svoje deželne in državne zборе.

S to delitvijo so potisnili Slovane zopet v manjšino, ker so dobili v avstrijski polovici vso moč Nemci, v ogrski pa Ogrri. Zopet se je začel boj za politično in narodno ravnopravnost, ki traja do danes in ki mu ni videti konca.

Dualizmu so se najodločneje uprli Čehi, na čelu zgodovinar Palacky in dr. Rieger. Tudi Slovenci in Hrvatje so postali odločni protivniki vlade.

Zaradi slovanskega odpora ni mogel delovati državni zbor. Cesar je sam želel mir s Slovani in je

*) Ta ustava se je razglasila dne 21. grudna 1867. Imenuje se dualizem.

sam vabil posebno Čeha na Dunaj. Toda nič ni pomagalo, niti nove volitve. Ko pa je obljubil cesar Čehom, da jim obnovi stare pravice, zagnali so Nemci vik in krik in spet so se razbila pogajanja.

Čehi se do leta 1879. niso udeleževali sej državnega zbora.

Tudi med Slovenci je bilo mnogo glasov, ki so zahtevali, naj bi se ne udeleževali državnega zbora.

Boj proti dualizmu je povzročil na Slovenskem živahno politično življenje.

Slovenci za ustavnih bojov.

Od leta 1860. so Slovenci čudovito oživeli.

Z veseljem so zasledovali ogromni narodni napredek pri Čehih, ki so nepričakovano pokazali silno moč in zavednost. V odporu proti Nemcem in vladi so Čehi korenito iztrebili nemštvo in nemškutarstvo iz družabnega in javnega življenja, pometali Nemce iz mestnih in drugih občinskih in okrajnih odborov, pridobili si večino v deželnem zboru itd. Narod se je budil po zabavnih, izobraževalnih in političnih društvih in se zbiral v velikanskih političnih zborovanjih.

Vse to so videli slovenski voditelji. Po češkem vzgledu so jeli vstanavljati čitalnice (prvo v Mariboru), bralna, pevska, sokolska in druga zabavna, gospodarska in politična društva. Med čitalnicami je bila najbolj delavna ljubljanska, iz katere se je rodilo »Dramatično društvo« in »Glasbena matica«. Po trudu čitalnic so nastajali »Narodni domi«, zbirališča sloven-

skih manjšin v nemških in laških mestih. Tudi dijaška društva so se ustanavljala in se lepo razvijala. Temelj slovenskemu posojilništvu se je polagal v teh letih.

Slovenski jezik si je pridobival mesta v ljudskih in srednjih šolah. Pesniki in pisatelji so mu pripomogli h krasnemu razvoju. Družba sv. Mohorja, potrjena že l. 1853., se je okrepila, l. 1863. se je ustanovila »Slovenska Matica«.

Tudi v političnem oziru so pokazali Slovenci nepričakovano živahnost. Bila je to najlepša doba slovenske politike, — doba *slovenskih taborov* — v letih 1868—1871.

Nekteri slovenski poslanci in politiki bi bili radi odločno branili narodne pravice in nastopali proti — vladi. Občutno se je pogrešal večji naroden list, ker so starokopitne Bleiweisove »Novice« postale nepristopne in premajhne. Štajerski narodnjaki so ustanovili že leta 1867. v Mariboru nov list »Slovenski Gospodar«, leta 1868. pa večji odločnejši list »Slovenski Narod«, v katerega so pisali vsi boljši politiki in pisatelji. Iz Štajerskega je izšla tudi misel prirejanja taborov.

Tabori so bili ljudska zborovanja, ki so se jih udeleževali vsi stanovi v ogromnem številu. Tisoče in tisoče ljudi (na vižmarskem taboru 30.000) se je shajalo pod milim nebom, z zanimanjem in neizmernim navdušenjem poslušalo govornike in glasovalo za zedinjenje Slovenije (program »Slovenskega Naroda«) za enakopravnost slovenskega jezika v šoli in v uradu. Tudi gospodarske reči so se razpravljale na taborih.

Najslavnejša govornika na taborih sta bila Božidar Raič in dr. Valentin Zarnik.

Nastanek slovenskih strank.

Kedaj in kako so se začeli Slovenci cepiti v razne politične stranke?

Na Slovenskem opažamo že od leta 1830. nekatere svobodomiselne pesnike in pisatelje, ki so skušali prekoračiti ozke meje slovenskega duševnega življenja. Ti poedinci so ostajali osamljeni brez podpore svoje dobe.

Počasi je narod napredoval in počasi je rastlo število slovenskih omikancev. Krog leta 1860. se že oglašajo mladi zarod. Pesnika Levstik in Stritar ter pisatelj in politik Jurčič so začeli znova boj proti starim nazorom v književnosti. Ta boj zoper starot kopitneže se je kmalu prenesel tudi v politiko.

»Mladi« so si ustanovili krepko glasilo »Slovenski Narod«. List si je pod možatim urednikom Josipom Jurčičem zelo opomogel, preselil se iz Maribora v Ljubljano, združil v sebi najboljše in najizobraženejše Slovence in je postal prvi slovenski dnevnik (1873). »Mladi« so naglašali kot prvo načelo narodnost, vsestranski napredek slovenskega naroda. Od slovenskih poslancev so zahtevali več možatosti in krepke odpornosti, ne pa mehkode in podajnosti v boju za narodnost. Geslo »Slovenskega Naroda« je bilo »vse za narod, omiko in slobodo«. Vere se »mladi« niso dotikali, pač pa so bili nasprotniki cerkvene politike.

„Stari“, ki so imeli geslo „vse za vero, dom, cesarja“, so se družili krog „Novic“, ki pa v tej dobi niso imele mladeniškega ognja, tiste moči in veljave ko nekdam.

Bilo je jasno, da smo imeli že dve nasprotni stranki. V živahni dobi političnega gibanja sta si ustanavljali stranki nove časnike. »Mladi« so se krepili od leta do leta in so si priborili že 1873 štiri poslance.

Leta 1875. se je dosegla navidezna sloga med strankama, ki pa ni trajala dolgo. Boj je zadivjal huje ko prvič.

Socializem si na Slovenskem pred letom 1880. ni mogel pridobiti pravih tal.

Strankarski boj na Slovenskem.

Ko so nastopili pri volitvah leta 1883. duhovniki proti proglašeni skupni kandidaturi, se je zopet razcepila na Kranjskem slovenska enotna stranka posvetnih in duhovnih. Odsihdob imamo v kranjskem deželni zboru tri stranke, konservativce ali klerikalce naprednjake ali liberalce in Nemce.

Leta 1894. so si ustanovili naprednjaki ali narodnjaki »narodno stranko«, ki pa je ob volitvah propadala v kmečkih občinah in zmagovala po mestih in v trgovsko obrtni zbornici. V deželni zboru ni dosegla nobene stranke večine in odločevali so Nemci. Obe stranki se skušata organizovati, kar se je posebno posrečilo katoliški, ki se imenuje od leta 1905. »slovenska ljudska stranka«. Narodna se imenuje zdaj spet »narodno-napredna«.

Strankarski boj se ne razlega samo po Kranjskem, ampak je prodril tudi v obmejne pokrajine. Najprej so se razcepili Slovenci na Goriškem, v zadnji dobi (1906) na Štajerskem in (1907) na Koroškem.

Tudi socializem si je že opomogel na slovenskih tleh. Leta 1896. se je ustanovila stranka jugoslovanske socialne demokracije, katere glasilo je »Rdeči prapor«. Stranka ima svoje središče v Trstu.

Krščanski socialci niso lastna stranka, temveč le krilo katoliške stranke.

Novo stoletje smo začeli razcepljeni v nasprotne stranke in tako bi naj dovršili kulturno narodno delo, ki ga nismo poprej z združenimi močmi. V domačem boju se drobijo narodne moči in slabé za boj proti tujcu. Zelo nam jo potreba velikega *narodnega sveta* za vse slovenske pokrajine, da bi lahko stopali združeno po premišljenem načrtu proti tujcem, v obrambo svojega naroda.

Napredek v šolstvu v 19. stoletju.

V dobi, ko so Francozi na Kranjskem in po vsej Iliriji upeljali narodni jezik v šole, se je ustanovila v Gradcu stolica slovenskega jezika l. 1811, šest let pozneje pa tudi v Ljubljani. A vendar se slovenščina ni mogla ukrepiti v šolah do leta 1848.; imenovanega leta je mislila vlada na ustanovitev vseučilišča v Ljubljani, kjer so se že začela predavanja, ki so kmalu prenehala. Slovenska predavanja so se vršila pozneje na graškem vseučilišču.

Škof A. M. Slomšek je nasvetoval ministru grofu Levu Thunu, naj se ustanove dvojezične narodne šole.

Učenjak Miklošič pa je zahteval celo slovenske šole, toda zastonj. Šele po novih šolskih zakonih smo dobili narodno šolo, toda ne po vsem ozemlju.

Dvojezične šole so ostale do danes še v mnogih krajih, posebno na Koroškem v veliko škodo našega ljudstva. Pomanjkanje dobre narodne šole je krivo slovenskega nazadovanja. Drugi narodi imajo za sebe narodno vzgojo, nam je pa ne privoščijo. Oblasti pa gledajo mirno, kako trnjevo pot hodi naše šolstvo še danes.

Slovenci so morali poseči po češkem vzgledu po samopomoči in so si ustanovili leta 1885. družbo sv. Cirila in Metoda, ki ustanavlja in vzdržuje slovenske ljudske šole po onih slovenskih krajih, kjer jih noče oblast, in kjer je velika nevarnost potujčevanja. Družba sicer deluje, kolikor more, a vendar ne zadoščajo prispevki in darovi udov, da bi se ustanovljale šole povsod, kjer je treba. Zato naj ima za šolsko družbo vsak kakšen dar, — daruj mnogo, če imaš mnogo, če pa imaš malo, dajaj tudi od tega.

Edino tako nam je možno, da se ubranimo grabeljivosti, s katero ustanavljajo Schulvereine, Südmark. Lega nazionale, Dante Alighieri in druga sovražna društva po slovenski zemlji tuje šole.

Na gimnazijah se poučuje slovenski jezik od leta 1848. prostovoljno, od leta 1852. pa za Slovence obvezno. Na realkah je pouk različen in skoro povsod ga je manj, ko na gimnazijah. Leta 1871. se je dovolil pouk nekaterih predmetov v slovenskem jeziku, toda le na Kranjskem, in še to se je kmalu zrušilo. 1880

se je upeljal spet deloma slovenski pouk na Kranjskem, 1889 so se ustanovile slovenske paralelke na mariborski, 1895 pa na celjski gimnaziji. Leta 1908. se začelja poučevati v slovenskem jeziku tudi v višjih razredih na 4 kranjskih gimnazijah.

Zahteva po slovenskem vseučilišču se ponavlja leto za letom. Dosihdob imamo edinole stolico za slov. jezikoslovje v Gradcu.

Strokovnih šol primanjkuje še Slovencem na vseh koncih.

Najsvetejša naloga naših voditeljev in poslancev je, da izvojuje slovenskemu narodu popolno šolstvo.

Jezikovni, književni in umetniški narodni napredek.

V 19. stoletju se je probujal in prihajal k zavesti naš narod v trojnem oziru: 1. v jezikovnem in književnem, 2. v političnem, 3. v gospodarskem.

Čeravno nimamo dosihdob vseh potrebnih šol in ravnopravnosti v uradu, smo jezikovno vendar znatno napredovali. Zdaj obiskuje šolo nad 85% vseh za šolo godnih slovenskih otrok. Število oseb, ki ne znajo čitati in pisati, je še precej veliko (v Ljubljani n. pr. še skoro 20% leta 1900), toda krči se od leta do leta. Najslabše šolske razmere vladajo na Primorskem.

Ob narodni meji proti Lahom in Nemcem deloma počasi napredujemo, večinoma pa polagoma nazadujemo. Napredujemo pa v mestih. Kranjska mesta so si večinoma osvojili že Slovenci in tudi po obmejnih mestih se krepí slovensko življenje. A mnogo našega ljudstva se v mestih odtuja.

Slovensko *časnikarstvo* je danes silno razvito. Pred 50 leti se ni mogel razun „Novic“ ohraniti noben list, zdaj pa imamo že blizu 100 političnih, gospodarskih in strokovnih listov.

Slovenska *književnost* kaže presenetljiv napredek. Poleg mnogih tiskarskih podjetnikov, ki izdajajo slovenske knjige, moramo omenjati družbo sv. Mohorja, ki pošilja vsako leto po pol milijona zabavnih, poučnih in nabožnih knjig med Slovence. Za znanstvene knjige skrbe drugi zavodi, posebno »Slovenska Matica«.

Odlični slovenski pesniki so za Vodnikom in Prešernom Koseski, Jenko, Levstik, Krilan, Stritar, Cimperman, Gregorčič, Funtek, Aškerc in mnogo drugih, posebno v najnovejši dobi Murn, Kette, Zupančič itd.

Pripovedno slovstvo so obogatili Erjavec, Levstik, Zarnik, Ogrinec, Mencinger, Stritar, Jurčič, Trdina, Kersnik, Vošnjak, Tavčar, Stare, Detela, Koder in mnogi drugi sodelavci Bleiweisovih Novic, Janežičevega „Slovenskega Glasnika“, Stritarjevega „Zvona“, „Ljubljanskega Zvona“, „Dom in Sveta“, „Slovana“ in drugih listov. Zelo rodovitni so naši najmlajši pripovedovalci Cankar, Meško, Šorli itd.

Tudi v drugih književnih oddelkih imamo zelo odlične delavce. Koliko učenjakov vseh strok je izšlo iz slovenskih pokrajin, ki so dičili tuje visoke šole! Jezikoslovca Kopitar in Miklošič sta se proslavila po vsem omikanem svetu.

Danes se lahko ponašamo s slovensko *umetnostjo*. Domača dramatska umetnost se goji po mnogih društvenih odrih po vsem Slovenskem, najbolj pa v Ljub-

ljani v prvem in najboljšem slovenskem gledišču.

Slovenski *stavbeniki*, šolani večinoma na Laškem in Nemškem, so kazali in še kažejo svojo umetnost v krasnih cerkvenih, grajskih in hišnih stavbah.

Naši *slikarji* in *kiparji* morajo večinoma delovati na tujem, ker domovina nima za nje zadosti dela. Med slikarji sta se posebno odlikovala brata Ivan in Jurij Šubic, med kiparji pa Zajc. Mladi slovenski rod je pokazal izredno število slikarskih in kiparskih umetnikov.

Za slovensko glasbo skrbe mnogi *skladatelji* in slavna naša »Glasbena Matica« v Ljubljani.

Politični uspehi in napredek v državljanskih pravicah.

Stari slovenski zahtevi, naj se združijo vse slovenske pokrajine v enotno upravno celoto (zedinjeno Slovenijo), se do danes ni ugodilo.

Slovenski politiki so vedno želeli, naj se da vsem narodom ista in enaka pravica, in so zahtevali, da se poveča in zboljša zastopstvo naroda v zakonodajalnih zborih.

Nekdanji dedni uradi plemenitnikov so se zrušili in na njihovo mesto so stopili c. kr. okrajni uradi. Kmečko ljudstvo se je odkupilo iz tlake. Leta 1864 smo dobili po Štajerskem okrajne zastope, ki večinoma zelo dobro gospodarijo. Drugod so nastali samo cestni odbori.

Narod se udeležuje zakonodajstva v deželnih zborih in državnem zboru po svojih zastopnikih. V dež. zborih so Slovenci povsod v manjšini razun na Kranjskem, a vendar se tudi manjšine uspešno in krepko

potegujejo za pravice Slovencev. V državnem zboru se je število naših poslancev po splošni volilni reformi od leta 1907 zelo okrepilo. Veliko škodo pa trpi narod, ker se poslanci niso hoteli zediniti v skupen močen klub. —

Pravice in svobode državljanov obsegajo decemberski zakoni, razglašeni 21. grudna 1867. Takrat se je razglasila enakost državljanov pred zakonom, dovolila se je neomejena svobodna selitev po državi, osebna svoboda se je zajamčila, odpravilo se je za vedno tlačanstvo, dovolila se je vsakomur pravica vlagati prošnje in pritožbe, zborovati in ustanavljati društva. Poleg drugih pravic se je v členu 19. zajamčila enaka pravica vseh deželnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju. Šole so naj tako urejene, da se vsakdo lahko izobrazuje v svojem jeziku. Vsako pleme ima neporušno pravico čuvati in gojiti svojo narodnost in svoj jezik.

Slovensko ljudstvo je po teh pravicah ustanavljalo društva, prirejalo zborovanja, tabore in narodne slavnosti, po katerih se je vzbujala narodna in politična zavednost.

Napredek in uspehi v narodnem gospodarstvu.

V prvi polovici 19. stol. so bili slovenski kraji zelo premožni, ker so imeli lep zaslužek s prevažanjem kupčijskega blaga. Železnice so torej začetkoma Slovincem v gmotnem oziru škodovale.

Na slovensko poljedelstvo vpliva neugodno razkosanost kmetij, pomanjkanje delavcev in deloma mala

rodovitnost. Vsled slabih gospodarskih razmer narašča ponekod izseljevanje v tujino, največ v Ameriko. Splošno nazaduje poljedelstvo v zadnjih desetletjih, razvija pa se ugodno sadjarstvo, vinarstvo in živinoreja. Obrtnost je večinoma omejena na malo obrt, le malo je dosihdob velikih domačih tvornic. Za razvoj obrtnosti je lega in vodna moč slovenskih pokrajin zelo ugodna, zato ni dvoma, da bomo Slovenci v tem oziru še storili, kar smo zamudili do sedaj. Najbolj razvito je izdelovanje lesenega blaga, platna in sukna. Tudi čipkarstvo, usnjarstvo in slamnkarstvo je vredno spomina.

H koncu preteklega stoletja se kažejo lepe narodnogospodarske priprave. Spoznali smo, da je za naraščaj, okrepitev in ohranitev narodne moči treba imetja, bogastva. Imetje pa se ne da doseči samo po politični moči, omiki in prirojeni zmožnosti, ampak tu je treba tudi pridnosti, varčnosti, podjetnosti in pogumnosti društev, občin, dežel, denarnih zavodov in posameznikov. Treba je druženja za poljedelska, rokodelska, obrtna in trgovska podjetja. Treba je podpirati domače izdelovalce in trgovce, ustanavljati podjetja, kakršnih še dosihdob nimamo, porabljati dobre skušnje in napredne iznajdbe.

Danes smo prepričani, da nam je treba zelo utrditi in razširiti znanje gospodarsko, obrtno, trgovsko in denarno, ker vemo, da se ne posreči nobeno podjetje brez strokovnega znanja. Strokovno znanje širijo pri nas nekatere nižje strokovne šole, realke, tehnike, trgovske borznice, društva in zborovanja, strokovne

razstave, a vse premalo še in vse premalo v domačem jeziku.

K varčnosti, podjetnosti in samopomoči kliče naše močno posojilništvo in hranilništvo, ki je iztrgalo ljudstvo iz rok oderuhov in zabranilo prehod mnogih posestev v tuje roke. Od hranilnic in posojilnic smo stopili že k bankam. Z vzornim redom in poštenim vodstvom si je pridobilo slovensko posojilništvo popolno zaupanje ljudstva.

* * *

Nastopila je doba naglega napredka. Električno in druge nekdanje neznane moči porablja človek, stroj nadomešča ročno delo, počasen voziček zaostaja za železnim vozom.

Ljudstvo stalno napreduje v omiki. Človek, ki hoče kaj veljati in se povzdigniti, se ne sme ogibati nobenemu delu, niti telesnemu niti duševnemu. Naša rešitev je v delu in znanju. Naše učiteljice naj so šole in spet šole, knjige, časniki in skušnje v delu in življenju. Boj za obstanek proti silnejšim narodom ne bo počival nikdar.

V našem večnem boju za jezik, zemljo in blagostanje nam ne more pomagati nihče drug kot naša zavednost, naše znanje in naša pridnost.

SKLEP.

»Kratka zgodovina slovenskega naroda« ima namen, da pripomore k narodni in nravni vzgoji slovenskega ljudstva, posebno mladine.

Dobre narodne vzgoje nam je treba povsod, najbolj pa ob narodnih mejah.

Ta knjižica naj razširi temeljno znanje domače zgodovine med ljudstvom, naj pripravlja ljudstvo, da čita z zanimanjem in razumevanjem večje zgodovinske knjige in spise.

Pisatelj je porabil pri sestavljanju knjižice slovenske, hrvatske, češke, ruske in nemške knjige. Posebej naj se omenijo kot viri pisatelji Apih, Büdinger, Dimitz, Fekonja, Kos, Krek, Levec, Lončar, Maretić, Muchar, Orožen, Parapat, Potočnik, Rabar, Rutar, Smičiklas, Stare, Šafařik, Šuman, Trdina, Valla, Vergun in Vrhovec.
